

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Albert Winsemius: De Nederlander achter de BV Singapore
Stoelinga, F.

Citation

Stoelinga, F. (2020, November 19). *Albert Winsemius: De Nederlander achter de BV Singapore*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138392>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138392>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/138392> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Stoelinga, F.

Title: Albert Winsemius: De Nederlander achter de BV Singapore

Issue Date: 2020-11-19

Hoofdstuk 3 Winsemius' leerschool naar nieuwe vaardigheden

8 Nederlands politieke herstart

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog is het leed in Nederland zeer groot. Afgezien van het aantal gewonden, invaliden en geestelijk getroffen, heeft de oorlog aan 230.000 inwoners het leven gekost. Bijna 10% van alle woningen is vernietigd of zwaar beschadigd, ruim 92.000 huizen. Veel landbouwgebied staat onder water en de infrastructuur is op veel plaatsen verwoest, de vervoersmogelijkheden zijn beperkt en de voedselvoorziening komt slechts langzaam op gang. De gezondheid van de bevolking, vooral in de westerse regio's, is uitermate slecht en de vraag naar eerste levensbehoeften is doorlopend hoog. De totale materiële schade wordt geschat op zo'n 25 miljard gulden en komende kabinetten hebben primair de taak het economische leven weer op orde te brengen.¹⁸³

Daartoe heeft 'de politiek' zich al tijdens de oorlog kunnen voorbereiden. In het gijzelaarskamp Beekvliet van het Noord-Brabantse St. Michielsgestel wordt vanaf april 1942 al door invloedrijke Nederlanders en leidinggevende notabelen nagedacht over de na de oorlog nieuw te vormen politieke constellaties. Volgens hoofdredacteur Madelon de Keizer van het Engelstalige open access tijdschrift *Fascism, Journal of Comparative Fascist Studies*, geeft de gijzeling aan personen van diverse sociale en politieke statuur de mogelijkheid om, min of meer noodgedwongen, de staatkundige en sociaaleconomische ordening van de toekomstige Nederlandse maatschappij te bediscussiëren of zelfs te realiseren.¹⁸⁴ De historicus en redacteur Esther Ladiges schrijft over dit gijzelaarskamp:

In St. Michielsgestel is het leven niet zo slecht als in de andere kampen, al dreigt er permanente executie van de ingezetenen. De elite van Nederland wordt er vastgehouden als onderpand; zolang het verzet geen onrust veroorzaakt, worden er geen gevangenen geëxecuteerd. De gevangenen besteden hun tijd goed. Een groep prominente Nederlanders uit verschillende politieke richtingen, onder wie de latere premier Jan de Quay, bereidt in het kamp de naoorlogse politiek voor.¹⁸⁵

In het kamp in St. Michielsgestel, waar tijdens de Tweede Wereldoorlog totaal 1.200 Nederlanders gegijzeld zijn, ontmoeten we naast de hoogleraar bedrijfspsychologie De Quay,

¹⁸³ F. Messing, *De Nederlandse economie 1945-1980: Herstel, groei, stagnatie* (Haarlem 1981) 41.

¹⁸⁴ Madelon de Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel: Een elite-beraad in oorlogstijd* (Alphen aan de Rijn 1979) 13-18.

¹⁸⁵ Esther Ladiges, 'Gevangen door de bezetter', *Historisch Nieuwsblad*, nr. 5, 11 mei 2015.

ook Lieftinck, de toekomstige minister-president Drees en de president-directeur van de Nederlandse Spoorwegen J. Goudriaan.¹⁸⁶

Bij het politiek gereedmaken van Nederland verschijnt in de periferie van kamp St. Michielsgestel ook aankomend politicus Van den Brink, vriend en voormalig collega van Winsemius. Vanaf een positie buiten het kamp werkt hij nauw samen met gedetineerde De Quay die vanaf 24 juli 1940 als leider van de Nederlandsche Unie (NU) opstaat, een volksbeweging die als een buffer geponeerd wordt tussen de NSB en de Duitse bezetter. Professor Nederlandse geschiedenis J.Th.M. Bank typeert de NU als “een nationalistische massabeweging die enerzijds nazificering wil voorkomen maar anderzijds hervormingen nastreeft, niet op een democratische maar op een vrij autoritaire basis”.¹⁸⁷

Van den Brink schrijft af en toe een artikel in het illegale blad *Je Maintiendrai*, dat aan het begin van de oorlog het gedachtengoed van de NU vertolkt.¹⁸⁸ Aan het eind van de oorlog is hij betrokken bij illegale voorbereidingen van de Nederlandse Volksbeweging (NVB), politiek in feite de opvolger van de NU en verwant aan diens doelstellingen. De Keizer omschrijft het ‘schemerige’ van de NVB als:

Dit vergde dus tijd en een organisatie, ‘die bereid [is] om langs diverse wegen’ het volk rijp te maken voor een zuivere keuze en een juiste beslissing ten aanzien van zijn toekomst. Deze organisatie was voorbedoeld voor de Nederlandse Volksbeweging. (...) Inclusief het tijdelijke uitschakelen van een aantal grondrechten, in dienst van het ‘goede’ doel. Een overrompelingsstrategie.¹⁸⁹

De Keizer bekritiseert het bedisselen van nieuwe politieke invalshoeken die de vaak leidinggevende notabelen na de oorlog door een nieuw (politiek) Den Haag aan ‘Herrijzend Nederland’ willen opleggen. Zij beschrijft de mentaliteit van de nu afgesloten periode Colijn en de komende periode waarbij leiders als Schermerhorn en Drees de scepter gaan zwaaien:

Niet het wedervaren van de gijzelaargemeenschap in Sint Michielsgestel heeft het kamp na de oorlog een tweeslachtige, zo niet twijfelachtige reputatie bezorgd, maar dat wat er werd ‘uitgebreed’ (...). Dáár reeds zou Schermerhorn zijn voorbestemd tot minister-president van het eerste naoorlogse kabinet; dáár hadden bepaalde gijzelaars ideeën geventileerd over een één- of tweejarige dictatuur na de bevrijding en waren plannen gesmeed tot een overrompeling van het Nederlandse volk met vernieuwingsideeën van dubieuze strekking.¹⁹⁰

¹⁸⁶ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, Deel V, Maart '41 - Juli '42. Tweede deel, 975-976; <https://www.niod.nl/nl/koninkrijk>, geraadpleegd, diverse data.

¹⁸⁷ J.Th.M. Bank, *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging* (Deventer 1978) 66.

¹⁸⁸ J.H.Th.M. Cuppen, ‘J.R.M. van den Brink: wetenschapper, minister en bankier’, *Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid*, Katholieke Universiteit Nijmegen, Politiek(e) Opstellen 6 (1986) 73-85, aldaar 75-76.

¹⁸⁹ De Keizer, *De gijzelaars van Sint Michielsgestel*, 159-161, inclusief de Nota ‘Handhaving van de Rust en Orde’ van L. Einthoven.

¹⁹⁰ *Ibidem*, 8.

Eind 1944, als Noord-Brabant bevrijd is, gaat een delegatie van de ‘Gesselse groep’ naar de in Londen residerende koningin Wilhelmina om daar beslissingen te nemen over de naaste toekomst van Nederland. Er is echter geen eensluidend advies; sommigen zien de toekomst in een sterk leiderschap en anderen wensen een radicalisering van de sociale politiek. Nederland moet in korte tijd uit een algehele chaos gehaald worden en daarvoor is de hulp van krachtdadige persoonlijkheden nodig. Van bijvoorbeeld De Quay die eind 1945 in het kabinet Schermerhorn minister van Oorlog wordt, het kabinet waarin ook het gewezen NU-lid Lieftinck zitting neemt. Van den Brink is tot economisch adviseur van de Katholieke Arbeidersvereniging (KAB) benoemd en is partijbestuurder van de Katholieke Volkspartij (KVP).

Vanaf 5 mei 1945 gaan in Nederland nieuwe politici aan de slag. Het land bevindt zich in een deplorabele staat: het economisch leven is ontwricht en de arbeidsproductiviteit is laag, 32% lager in vergelijking met het uitgangsjaar 1938. Ondanks dat er onvoldoende deviezen zijn om adequaat in machines en transportmiddelen te investeren, moet de Nederlandse export opnieuw gestimuleerd worden.¹⁹¹ Ook het “aankopen van grondstoffen voor de productie van goederen die daarna weer naar het buitenland verkocht en geëxporteerd kunnen worden”, kan nauwelijks opgestart worden.¹⁹² De inkomsten uit Nederlands-Indië vallen dramatisch terug en de transitohandel met Duitsland, op veel terreinen onze belangrijkste handelspartner, ligt stil. Volgens het Centraal Plan Bureau (CPB) zijn er voor de komende wederopbouwfase nu drie opties: het aanspreken van de reserves, ‘de tering naar de nering zetten’ of van elders nieuwe fondsen aantrekken.¹⁹³

Lieftinck, de nieuwe minister van Financiën, heeft een grote stem het kapittel van de politieke besluitvorming, want aan alle te nemen beslissingen zitten vooral financiële kanten. Om het tekort op de handelsbalans te verlagen devalueert hij de gulden en gezien de aanwezigheid van veel zwart geld wordt in de zomer 1945 een effectieve geldzuivering doorgevoerd. Al het papiergeld moet ingeleverd worden en iedere Nederlander mag met een tientje weer opnieuw beginnen. Het ‘tientje van Lieftinck’, tien gulden om de eerste week door te komen, een week waarin geen lonen uitbetaald worden. Daarna moet elke inwoner van Nederland bewijzen hoe men aan de rest van zijn vermogen gekomen is. Het wordt een rigoureuze en geslaagde geldsanering die de gierende inflatie ombuigt naar monetaire stabiliteit.

¹⁹¹ De productiviteit in Nederland. Overdruk van ministeriële nota van 18 oktober 1951 (Den Haag 1951) 12; A.H. Ingen Housz, ‘Industrie en Marshallplan’, *Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma (’s-Gravenhage 1954) 37-45, aldaar 37.

¹⁹² Handelingen 1945/1946, 14de vergadering, 28 mei 1946, 90-91.

¹⁹³ J. Tinbergen, *Prae-adviezen*, Vereniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek (’s-Gravenhage 1947) 194, 207.

Bovendien kan Nederland in 1946, als een van de eerste landen na de oorlog, door tussenkomst van Liefstinck een beroep doen op de Wereldbank en een ruime lening van 200 miljoen dollar zeker stellen, om bij dezelfde bank in 1947 nog eens 195 miljoen dollar op te halen.¹⁹⁴ De Wereldbank willigt deze Nederlandse verzoeken in op basis van onderpanden, zoals de redelijke nationale goudvoorraad, een behoorlijk effectenbezit en ruime banksaldi in het buitenland. Bovendien heeft de Nederlandse regering in november 1946 het verslagen Duitsland een schadeclaim van dertig miljard gulden aan herstelbetalingen opgelegd.

~

Vanaf midden 1946 werkt Winsemius weer bij het Ministerie van Financiële Zaken. “Ik zat in die tijd op de efficiency-afdeling van Liefstinck”, bevestigt hij later.¹⁹⁵ De Singaporese journalist Sumiko Tan schrijft over deze tijdsperiodes van Winsemius: “*He remained in this job until the middle of 1943. After the war, he worked with the Ministry of Finance and, as he once put it modestly, “spent some time making the guilder healthy again”.*¹⁹⁶ De door de overheid onder leiding van Winsemius tijdens de bezetting genomen maatregelen als het distributiesysteem, de rantsoenering en de prijsbeheersing worden nu aangevuld met stringente loonbeheersing, een vergunningenstelsel voor in- en uitvoer, deviezentoe wijzing en voedselsubsidies.¹⁹⁷

Het palet van Winsemius, organisatieadviseur en ontwikkelingsexpert-in-wording, is na de prijspolitiek in de oorlog aangevuld met veel kennis van monetaire herinrichting. Nederland voert een stoer beleid van lage lonen en toch arbeidsrust met als doel de productiviteit te verhogen en de concurrentiepositie te verbeteren. De Nederlandse bevolking staat, in terminologie van die tijd, als één man achter de principes van hard werken, soberheid en spaarzaamheid. In deze Nederlandse mêlée van daadkracht komt Winsemius tot zijn recht, zijn doortastendheid zal hem naar een nieuwe apotheose voeren.

Maar nu eerst een inleiding over het ontstaan van Winsemius’ handreikingen richting de internationale ontwikkelingseconomie, met als belangrijkste onderdeel de ferme industriële invalshoek, waardoor hij zijn van-huis-uit creatieve koopmanschap volledig kan uitbotten.

9 Communisme leidt tot breuken

Tijdens de oorlog wordt ook in de Verenigde Staten nagedacht over de stabiliteit van de komende nieuwe wereld. Op de conferentie in het plaatsje Bretton Woods, enkele uren rijden

¹⁹⁴ *The World Bank Group Archives*, Charles Ziegler, Interview with Pieter Liefstinck 5-02-1987, The World Bank/IFC Archives (Washington D.C. 1987) 3-6.

¹⁹⁵ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

¹⁹⁶ Tan, ‘Dr. Albert Winsemius, Singapore’s Trusted Guide’.

¹⁹⁷ Pierre van der Eng, *De Marshall-hulp: een perspectief voor Nederland 1947-1953* (Houten 1987) 26.

ten noorden van Boston, komen in juli 1944 730 afgevaardigden uit 44 landen bijeen. Door instellingen als de Wereldbank, het IMF en de Verenigde Naties wordt daar de basis gelegd voor zowel een nieuwe wereldorde als voor de bevordering van de wederopbouw van Europa. Deze instellingen gaan zorgdragen voor monetaire en financiële stabiliteit, met de Amerikaanse kijk op internationale vrede en veiligheid als uitgangspunt. Vertegenwoordigers van Stalins Sovjet-Unie praten in eerste instantie wel mee maar ratificeren uiteindelijk niets. Sterker, de Sovjet-Unie zorgt ervoor dat de latere Comecon-landen, het Oost-Europese equivalent van de EEG, de landen van het 'Oostblok', ook buiten de deal blijven.

Kort tijd daarna, in februari 1945 na het topoverleg in de stad Jalta op de Krim, komt er een definitief einde aan de samenwerking tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. De militair en economisch superieure Verenigde Staten koesteren een groot wantrouwen tegen de communistische ontwikkeling van de Sovjet-Unie en de door haar veroverde landen. In april 1945 staat de nieuwe Amerikaanse president Truman diametraal tegenover Stalin, de Russische premier en secretaris-generaal van de communistische partij van de Sovjet Unie. Stalin forceert een geopolitieke bescherming tegen de oprukkende Westerse democratie en ondersteunt de uitbreiding van het communisme wereldwijd. Hij scheidt een angstige patstelling die tot een groeiende hegemonie van de Verenigde Staten leidt met een nucleaire wapenwedloop als apotheose. Het Amerikaanse belang om het veiligheidsbeleid van Europa en de rest van de wereld te reconstrueren door zich tegen de communistische invloed te wapenen, zal leiden tot ruim vier decennia (1989) van Koude Oorlog.

Volgens de Amerikanen moeten de Europese landen zodanig geholpen worden dat zij zich economisch gezond en politiek sterk kunnen ontwikkelen, waarbij landen als Griekenland en Turkije bovendien als het ware een fysieke dam op moeten werpen tegen het zich sterk uitbreidende gevaar van de Sovjet-Unie. Naast de wapenwedloop gaan de op Amerika georiënteerde landen vooral met het politiek neutrale wapen van economische groei de voedingsbodem voor het extremisme van links ondermijnen. Deze economische groei, veelal gebaseerd op Amerikaanse financiële en economische bronnen, moet de wind uit de zeilen van het communisme nemen.

Twee jaar later, in de zomer van 1947, wordt het door de toespraak van George C. Marshall duidelijk hoe de Verenigde Staten deze hulplijnen richting armlastig Europa willen gaan leggen:

I need not tell you, gentlemen, that the World situation is very serious (...) I think one difficulty is that the problem is one of such enormous complexity that the very mass of facts presented to the public by press and radio make it exceedingly difficult for the men in the street to reach a

clear appraisal of the situation (...) The truth of the matter is that Europe's requirements for the next three or four years of foreign food and other essential products – principally from America – are so much greater than her present ability to pay that she must have substantial additional help or face economic, social and political deterioration of a very grave character.¹⁹⁸

Marshall vindt dat het herstel van Europa na de Tweede Wereldoorlog te langzaam gaat, wat ook voor de Amerikaanse economie ongunstig is. De kwintessens van zijn betoog is de mogelijke ineenstorting van de internationale handel door Europese betalingsproblematiek met verlamme stagnatie tot gevolg, een angstaanjagende toekomstblik. Maar niet alleen is een zich herstellende Europese economie van belang, de Amerikanen zien het karakter van sterk oprukkende communistische bewegingen ook als een serieuze bedreiging voor de wereldvrede.

Begin 1948 verklaart President Truman het communisme tot doodsvijand. Zijn retoriek vindt fundering in een uitgesproken christelijke levensovertuiging; zijn radioboodschap op 17 maart 1948 stelt dat “*we must not be confused about the issue which confronts the world today, it is tyranny against freedom. Even worse, Communism denies the very existence of God*”. Als de Sovjet-Unie en Stalins ‘goddeloze’ communisten hun invloedssfeer richting Iran en Turkije proberen uit te breiden, ontspint zich een mondiale problematiek die de spanning sterk doet oplopen. Maar als het de Sovjet-Unie niet lukt om machtsovernames in Iran en Turkije te plegen gaat zij in 1948 ertoe over om de macht in een aantal Oost-Europese landen te vorderen. Tsjecho-Slowakije, Bulgarije, Roemenië en Polen worden overgenomen, de bestaande instituties binnen deze prille democratieën worden vervangen door communistisch getinte regimes en een communistisch bolwerk van staten wordt geformeerd.

De Verenigde Staten reageren met uitvarende vliegdekschepen maar die vuist alleen is niet voldoende. Zelfs de ‘Truman-doctrine’, die belooft dat bevriende mogendheden die van buiten worden aangevallen, *peoples resisting attempted subjugation*, door de Verenigde Staten zullen worden geholpen wordt in Europa niet overal gunstig beoordeeld. Yale professor en auteur Packenham ziet dat in Europa zich schrikbarende zaken ontwikkelen:

European reconstruction became the most urgent objective of American national security. (...) Economic disruption, shortages, and hunger throughout Europe came to be associated with communist-led strikes and riots, and with threads of communist takeovers or electoral victories in France, Italy, Greece and other countries. In short, ‘political health in Europe depended on economic medicine.’¹⁹⁹

¹⁹⁸ *Library of Congress*, Washington. United States Secretary of State George C. Marshall. Excerpt uit de rede gegeven aan de Harvard University, 5 juni 1947.

¹⁹⁹ Robert A. Packenham, *Liberal America and the Third World: Political Development Ideas in Foreign Aid and Social Science* (Princeton 1973) 33-34.

Inderdaad, grotere West-Europese landen als Frankrijk en Italië ontwikkelen zich naar Amerikaanse begrippen politiek zorgwekkend, Frankrijk telt bij de gemeenteraadsverkiezingen in november 1947 30% communistische stemmers en in Italië, bij de nationale parlamentsverkiezingen in 1948, is de communistische aanhang minstens even zo groot.²⁰⁰ In Nederland in 1947 krijgen de communisten 11% van de stemmen en uit een enquête in 1948 blijkt dat liefst 79% van de Nederlandse bevolking vindt dat het communisme actief bestreden moet worden.²⁰¹

In maart 1948 ondertekenen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg een militair verdrag, het Atlantisch Veiligheidspact, dat in 1949 onderdeel wordt van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie, de NAVO. In juni 1948 wordt door de bezettingsautoriteiten van westelijk Duitsland de D-mark ingevoerd, waarop de Russen alle toegangswegen naar Berlijn blokkeren en de stad door een Amerikaanse luchtbrug in leven wordt gehouden. Vijf maanden later volgt de oprichting van de *Deutsche Demokratische Republik* (DDR). De Koude Oorlog voert koude veldslagen in Europa, in het bijzonder in Duitsland, het IJzeren Gordijn wordt langzaam maar zeker neergelaten.

Winsemius, al voor de Tweede Wereldoorlog zich bewust van de krachtige Nederlandse communistische stemming, staat aan het begin van de zich ontwikkelende naoorlogse ‘koude politiek’. De komende paragrafen maken duidelijk dat hij niet alleen ooggetuige is van veranderende wereldsignaturen maar dat hij persoonlijk actief is om het Nederlandse belang opnieuw in te richten. Door zijn betrokkenheid bij het Marshallplan krijgt zijn voedingsbodem vanaf 1948 anticommunistische scholing uit eerste, zeg Amerikaanse hand. Door zich nu tegen het voortschrijdende communisme te wapenen wordt Winsemius straks in Singapore een *rücksichtlos* communistenbestrijder.

10 Het Marshallplan – een Amerikaanse regeling

Vlak nadat de Sovjet-Unie in februari 1948 een communistische staatsgreep in Tsjecho-Slowakije pleegt wordt het Marshallplan, officieel het *Foreign Assistance Pact* geheten, op 3 april 1948 door het Amerikaanse Congres aangenomen waarna president Truman het plan ondertekent. Drie weken later, op 3 april, komt de m.s. ‘Noordam’ van de Holland-Amerika Lijn geladen met Amerikaanse tarwe, sojaolie, landbouwmachines, staal en auto’s in Rotterdam aan, het eerste hulpkonvooi voor Nederland arriveert. Het Marshallplan wordt Europa’s

²⁰⁰ Van der Eng, *De Marshall-hulp: een perspectief voor Nederland*, 247.

²⁰¹ *Algemeen Handelsblad*, 17-04-1948.

naoorlogse financiële reddingsboei, een herstelprogramma voor een periode van vier en een half jaar.

Een van de voorwaarden om in aanmerking te komen voor Marshallhulp is dat de ontvangende Europese landen lid worden van een multinationalaal wederopbouwprogramma en als één natie samen met de Verenigde Staten hun handelstekorten wegwerken. De Verenigde Staten van Amerika proberen als het ware een Verenigde Staten van Europa te vormen, met om te beginnen het afbreken van onderlinge handelsbarrières.²⁰² De Verenigde Staten staat een Europese integratie voor ogen maar dan zonder overheveling van nationale bevoegdheden, een multilaterale overeenstemming bestaande uit bilaterale overeenkomsten met individuele landen.²⁰³ Daartoe ondertekent Nederland op 16 april 1948 het verdrag van de OEES, de organisatie die een belangrijke rol in het leven van Winsemius zal spelen.

Met ingang van 1952, aan het einde van het hulpprogramma, moet een sluitende betalingsbalans bereikt zijn, gekoppeld aan een zo hoog mogelijk werkgelegenheidsniveau.²⁰⁴ West-Duitsland wordt wel in het hulpprogramma ingepast maar de Sovjet-Unie mag niet deelnemen. Het economisch herstel van Duitsland speelt voor de Marshallhulp een overheersende rol, Duitsland dat voor de strijdmachten Rusland en Frankrijk na de oorlog eigenlijk het liefst volledig onttakeld had moeten achterblijven.

Zestien Europese landen krijgen in een periode van zes jaar 15,5 miljard dollar aan geld en goederen te verdelen waarvan meer dan 90% een schenking is. Vanaf midden 1948 gaat daarvan meer dan een miljard naar Nederland (ongeveer 3,5 miljard gulden, of 2% van Nederlandse BBP over de periode 1948-1954), terwijl slechts het ‘luttele’ bedrag van 150 miljoen dollar moet worden terugbetaald.²⁰⁵ In 2018 zouden die bedragen ongeveer het tienvoudige waard zijn, respectievelijk ruim 11 miljard en 1.500 miljoen dollar.

Nederland gaat politieke keuzes maken tussen binnenlandse goederenvoorziening en export, tussen militaire opbouw en sociale doeleinden, waarbij Van den Brink en Winsemius een grote rol spelen. Beide functionarissen staan aan de vooravond van de naoorlogse economische expansie van Nederland, geïnitieerd door Ministeries in Den Haag, vervlochten met Marshallhulp en geïnstitutionaliseerd binnen het politieke forum van de OEES. Winsemius

²⁰² Bas Kromhout, ‘Hoe de Amerikanen de Europese Unie pushten’, *Historisch Nieuwsblad*, november 2012, nr. 11, 41-46M.

²⁰³ Een gedetailleerde analyse in Marc Trachtenberg, *A Constructed Peace: The Making of the European Settlement, 1945-1963* (Princeton 1999).

²⁰⁴ J. Tinbergen, S. Postuma en A. de Graaff, *Prae-adviezen*, Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek (’s-Gravenhage 1949).

²⁰⁵ Van der Eng, *De Marshall-Hulp*, 80; M.M.G. Fase, ‘De Marshall-hulp opnieuw beschouwd’, *Economisch-statistische Berichten* 82 (1997) 426.

maakt actief mee hoe op 1 januari 1948 de nieuwe invulling van de economische interesses van België, Nederland en Luxemburg formeel van start gaat, tijdens de oorlog al tot de douaneovereenkomst Benelux gebundeld. Vanaf dat moment worden op het handelsverkeer binnen de Benelux geen invoerrechten meer geheven en geldt tegenover derde landen een gemeenschappelijk buitentarief, het laagste van Europa en geïmplementeerd zonder enige overgangsregeling.

11 Het duo Van den Brink en Winsemius

Na de oorlog bekleedt Van den Brink een hoogleraarschap in de Staat-, Huishoudkunde en de Statistiek aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. In 1946 wordt hij namens de KVP lid van de Eerste Kamer, met daarna de apotheose van een ministerschap in het kabinet Beel, waar de 32-jarige Van den Brink op 21 januari 1948 tot minister van Economische Zaken beëdigd wordt. Hij is de jongste minister uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis en heeft als opdracht de industrialisatie van Nederland ter hand te nemen. Volgens Tamboer is Van den Brinks voorganger Hein Vos, de eerste minister van Economische Zaken na de oorlog,

een plansocialist die de wederopbouw van het bedrijfsleven onder strakke, centrale leiding van de overheid wilde uitvoeren. Na de verkiezingen van 1946 werd Vos weggepromoveerd en voerde zijn katholieke opvolger Huysmans een zuivering door die een uittocht van rode ambtenaren teweegbracht. Toen Huysmans ziek werd kwam Van den Brink. Vrijwel meteen belde Van den Brink zijn oude vriend Winsemius, die inmiddels op Financiën zat. De transfer was snel geregeld. Winsemius kreeg een nieuwe ambtelijke dienst, het directoraat-generaal voor de industrialisatie.²⁰⁶

Winsemius legt in 1947 de laatste hand aan een efficiency- en reorganisatieonderzoek bij de Griffie van de Provincie Zuid-Holland, geïnitieerd en uitgevoerd door het Ministerie van Financiën.²⁰⁷ Daarna stapt hij definitief over naar Economische Zaken om het directoraat-generaal voor Handel en Nijverheid vorm te geven, vooralsnog als raadsadviseur in Algemene Dienst. Van den Brink is nu zijn nieuwe ankerpunt. In grote lijnen bedenkt, organiseert en voert Winsemius uit, terwijl Van den Brink niet alleen meehelpt de plannen te bedenken, maar deze intern ook verpolitiseert. Vanaf nu zijn beiden de nieuwe gangmakers van het Nederlandse naoorlogse industriebeleid.

²⁰⁶ Tamboer, 'Terzake', *Het Parool*, 07-12-1996. *Nieuwsblad van het Noorden*, 07-02-1949.

²⁰⁷ *Nationaal Archief, Den Haag*, Griffie van de Provincie Zuid-Holland 1946-1975, nummer toegang 3.02.22, Provinciale Diensten, 1946-1973, 940, 941, A. Winsemius, Onderzoek naar de doelmatigheid van de inrichting en de werkwijze van de verschillende takken van de Dienst van de provincie Zuid-Holland. College van Gedeputeerde Staten der provincie Zuid-Holland, Deel I, 25 november 1947, Deel II, 23 april 1948.

Terwijl eind 1948, begin 1949 het Marshallplan in de Europese hoofdsteden van start gaat, trekken Van den Brink en Winsemius zich met een groep ambtenaren en een aantal vertrouwelingen terug op Kröller-Müller's jachtslot Sint Hubertus op de Hoge Veluwe. Daar zetten zij een vijfjarenplan in elkaar, de eerste 'Nota inzake de Industrialisatie in Nederland', synchroon met de duur van de Marshallhulp-periode 1948-1953.²⁰⁸ De financieel-economische problemen die zij gaan ontrafelen hebben drie belangrijke oorzaken: het negatieve saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans (een tekort aan deviezen), de snel groeiende beroepsbevolking bij een schaarste aan werkgelegenheid (dreiging van structurele werkloosheid) en onvoldoende ondernemerscapaciteit om een ommekeer in industrieel Nederland te bewerkstelligen.

De samenstellers van deze *Eerste Nota* krijgen de beschikking over een groot aantal studies en stukken van al geformuleerde planologie, verwoord in vele 'aanbevelingen van staatscommissies' maar ook in 'grond-, 'reconstructie- en 'masterplannen'. Zij krijgen de beschikking over preadviezen, over prognoses van het CPB en over het belangrijke *De toekomst van Nederlands industriële ontwikkeling*, het op 10 december 1947 gepubliceerde proefschrift van de hoofdamtenaar G.A. (Max) Kohnstamm, die besluit om voor Philips te gaan werken.²⁰⁹ Later schrijft Kohnstamm, op verzoek van minister-president Drees en onder supervisie van Hirschfeld, nog een werkstuk waarin de economische samenwerking met de Bondsrepubliek bepleit wordt in samenhang met de herbewapening van dat land. Nederland blijft voorlopig vrij kritisch hierover, alhoewel duidelijk is dat herbewapening van Duitsland in het tijdperk van de Koude Oorlog als onvermijdelijk beschouwd wordt.²¹⁰

In september 1948 verschijnt nog een extra voorloper van *De Nota* in de vorm van het rapport *Grondslagen van de Industrialisatiepolitiek* van S. Korteweg, tot die datum de directeur industriële ontwikkeling op het Ministerie van Economische Zaken. Daarnaast is in 1947 door minister Huysman, Van den Brinks voorganger, de eerste aanzet tot hernieuwde exportbevordering ingezet. Volgens Van den Brink stond ook Huysman niet afwijzend tegenover een actieve industrialisatiepolitiek, "terwijl voordien de binnenlandse consumptie voorop stond, geeft hij opdracht bij toewijzing van grondstoffen en de afgifte van invoervergunningen prioriteit te geven aan export bevorderende activiteiten".²¹¹

²⁰⁸ *Eerste Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1950, September 1949.

²⁰⁹ De Liagre Böhl, *Nederland industrialiseert!* 192-195.

²¹⁰ Friso Wielenga, *West-Duitsland: partner uit noodzaak: Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Utrecht 1989) 84-88, 102.

²¹¹ Van den Brink, *Zoeken naar een 'Heilstaat'*, 441.

De filosofie van de nu kortweg genoemde *De Nota* is simpel: geef de private ondernemingen zoveel mogelijk ruimte, maar “in bepaalde gevallen behoort het zelfs tot [de] taak [van de overheid] rechtstreeks en geheel of bijna geheel voor risico van de gemeenschap aan de industriële ontwikkeling deel te nemen”.²¹² In tegenstelling tot de ‘Amerikaanse’ Marshallhulp die bij het aantrekken en uitbreiden van basisindustrieën zich ideologisch meer richt op particulier initiatief, entameert *De Nota* zowel de onderbouwing van het vrije ondernemerschap als een vrij robuuste overheidsdeelname. *De Nota* verwoordt dit met:

De overheid heeft een eigen en onmisbare initiërende en creatieve taak: het mag haar niet aan industriële scheppingsdrang ontbreken. Het overheidsapparaat is de (mede)mobilisator, animator en inspirator van innoverende industriële activiteiten.²¹³

Industrialisatie in Nederland wordt gerealiseerd door middel van een gunstig fiscaal klimaat met versnelde afschrijving en investeringsaftrek, met voor bedrijven veel vestigingsvrijheden, goede scholingsmogelijkheden in de omgeving, versterking van research, uitbreiding en modernisering van de elektriciteitsvoorziening, kredietfaciliteiten en staatsgaranties. Speerpunten bij de industrialisatie zijn de metaalverwerkende industrie, bedrijven in de scheepsbouw- en de scheepsreparatie, de chemische industrie en de bouwnijverheid. Als richtsnoer voor de periode tot medio 1952 geeft *De Nota* een ‘industrialisatieschema’ af, waarin gespecificeerd wordt in welke sectoren er hoeveel arbeidsplaatsen bij moeten komen: een heldere doelstelling waarop de regering zijn beleidsinstrumenten kan richten.²¹⁴

Van den Brink en Winsemius creëren een ambitieus beleid om in 1952 minimaal weer op eigen benen te staan en een evenwichtige betalingsbalans te hebben. Volgens hen kan dat alleen bereikt worden door nieuwe vormen van industrialisatie, die een verhoging van de productie en een verbetering van de arbeidsproductiviteit voorstaan, waarbij de Marshallhulp voor de benodigde machines en grondstoffen zorgt. Zoals het er in 1948 uitziet moet de industrie in vijf jaar tijd voor 215.000 nieuwe banen zorgen. Dat vergt een kapitaalinjectie van 7 miljard gulden aan “normale en achterstallige vervanging en nieuwe investeringen”, een bedrag dat overeenkomt met een derde deel tot de helft van het toenmalige nationale inkomen (een derde deel van het bruto nationaal inkomen in 2018 is ruim 250 miljard euro).²¹⁵ *De Nota* omschrijft dit prozaïsch met: “Het betreft immers het betrachten van soberheid en het leveren

²¹² *Eerste Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 22.

²¹³ *Ibidem*, 24.

²¹⁴ *Ibidem*, 9, 11, 19, 26.

²¹⁵ *Ibidem*, 30, 38; Van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall*, 125.

van een krachtsinspanning om een veel groter nadeel in de toekomst te vermijden”.²¹⁶ De algehele demobilisatie van het leger in Indonesië is in deze cijfers nog niet meegenomen, straks vraagt deze tegenvaller om een extra invulling van nog eens 50.000 banen.

~

De benoeming tot directeur-generaal voor de Industrialisatie van het Ministerie van Economische Zaken met een salaris en toelage van 17.400 gulden per jaar op 17 februari 1949 is een hoogtepunt in het leven van Winsemius.²¹⁷ Volgens de hoogleraar sociale wetenschappen en auteur Dercksen is het directoraat-generaal binnen het overheidsorgaan de plannende, coördinerende en mede-uitvoerende ambtelijke organisatie van het Ministerie van Economische Zaken.²¹⁸ Winsemius richt zich na deze benoeming in eerste instantie op het organiseren van een ambtelijk apparaat en het institutionaliseren van het contact tussen overheid en bedrijfsleven in de vorm van een ‘Hoofdcommissie voor de Industrialisatie’.

Een van Van den Brinks eerste activiteiten na zijn aanstelling is het her-instellen van de Economische Raad, voorloper van de in 1950 op te richten Sociaal-Economische Raad, de SER.²¹⁹ De SER wordt een tripartiet overlegorgaan met 33 leden: 11 uit de organisaties van ondernemers, 11 uit werknemersorganisaties en 11 onafhankelijke kroonleden.²²⁰ Zij adviseert de regering, gevraagd en ongevraagd, over de hoofdlijnen van het te voeren sociaaleconomisch beleid. De regering hoeft zich niet aan de adviezen van de SER te houden, maar geeft wel gemotiveerd aan waarom de adviezen al dan niet worden overgenomen.

Van den Brink en zijn topambtenaar Winsemius zijn van grote invloed bij de besteding van de Marshallhulp. Samen gaan zij het door de Verenigde Staten gefinancierde en geregisseerde Europese Herstel Programma omzetten in een modernisering van de Nederlandse industrie, de industrie als motor van de toekomstige Nederlandse welvaart. Politieke deskundigheid van Van den Brink is vanaf 1948 gecombineerd met Winsemius’ recht-voor-zijn-raap-tactiek, gericht op meer arbeidsplaatsen en het opvoeren van de arbeidsproductiviteit. Dercksen verwoordt dit met: “doordat de arbeider met zijn loon weer vele nuttige zaken kon kopen, vormde dit een waardevolle stimulans voor de arbeidsproductiviteit”.²²¹

²¹⁶ Ibidem; *Eerste Nota inzake de Industrialisatie in Nederland*, 39.

²¹⁷ NL-HaNA, EZ / Centraal Archief, 2.06.087, inv.nr. 300.

²¹⁸ W.J. Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig: Een sociologisch-economische beleidsstudie* (Maastricht 1986) 2-3.

²¹⁹ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 436.

²²⁰ SER: <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/vos-h>; <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6934/de-wederopbouw-van-nederland.html>; https://www.parlement.com/id/vh8lnhrq7yaq/sociaal_economische_raad_ser.

²²¹ Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig*, 41.

Factoren als bestaansminimum, productiviteit en arbeidsvrede gaan in het politieke debat een grote rol spelen.²²² Stakingen en arbeidsoproer moeten beperkt blijven, anders zullen zij, volgens minister-president Drees, de Nederlandse volkshuishouding in een neergaande spiraal dwingen en “dit zou onrust en spanningen onder de bevolking veroorzaken, waaruit politieke verschuivingen zouden kunnen voortvloeien”.²²³ Het naoorlogse pessimisme wordt naar een geloof in de toekomst omgebogen, “de geestelijke apathie werd doorbroken en men kreeg weer plezier in het werk” aldus opnieuw Dercksen.²²⁴ De aanpak van het duo Van den Brink/Winsemius wordt een succes omdat productiviteitsverhoging als belangrijkste middel tot verbetering van de levensstandaard naadloos aansluit op de actieve industrialisatiepolitiek van de overheid en de geleide loonpolitiek op haar beurt ook een verband legt met het opvoeren van deze productiviteit.²²⁵

Om actief Amerikaanse bedrijven naar Nederland te ‘lokken’ worden Nederlandse acquisitiekantoren in New York en Chicago gevestigd, ‘Instituten voor Nederlands-Amerikaanse Industriële Samenwerking’ genaamd. ‘De Amerikanen’ worden verleid door zakelijke prikkels als: snelle afhandeling van vergunningen, winsten die in dollars naar de Verenigde Staten terug mogen vloeien en geen invoerrechten of andere obstakels bij invoer van onderdelen. Op hun beurt nemen de buitenlandse investeerders research en knowhow mee, volgens Winsemius “superambachtscholen voor onze industriewerkers”.²²⁶ Uiteindelijk slagen Van den Brink en Winsemius erin om in deze naoorlogse wederopbouwjaren meer dan vierhonderd Amerikaanse bedrijven naar Nederland te halen. Herrijzend Nederland met Marshallplan gekoppeld aan de industrialisatie onder Van den Brink en Winsemius werkt. Van den Brink stelt in 1983 dat:

De industrialisatiepolitiek die Winsemius en ik in 1948-1949 ontwierpen was op bovenstaande filosofie [van overheidsinvloed en eindverantwoordelijkheid] geënt; zij aanvaardde – uit overtuiging – de georiënteerde markteconomie als basis en was vastbesloten al haar mogelijkheden te benutten, maar ook haar grenzen zorgvuldig in acht te nemen.²²⁷

Veertig jaar geleden begon in dit land een industrialiseringsgolf. Het Ministerie van Economische Zaken met de heer Winsemius als directeur-generaal voor de industrialisatie speelde er een rol in. Onder zijn leiding werd een aanmoedigingsbeleid geformuleerd en uitgevoerd.²²⁸

²²² Tinbergen, *Prae-adviezen*, December 1947.

²²³ Dercksen, *Industrialisatiepolitiek rondom de jaren vijftig*, 47, 53, 57.

²²⁴ Ibidem, 41.

²²⁵ Van der Eng, *De Marshall-Hulp*, 117-119.

²²⁶ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

²²⁷ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 434.

²²⁸ G.G. Hirs, *Nederland industrialiseert*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar energietechnologie aan de Universiteit Twente op vrijdag 8 mei 1992, Conclusie, 30.

Wat wordt er met het Amerikaanse Marshall-geld gedaan? Nederland koopt bijvoorbeeld veel graan en andere voedingsmiddelen, voor mens en dier. In het kader van de toenmalige ‘nieuwe landbouwpolitiek’ komen in grote hoeveelheden en aantallen kunstmest en landbouwwerktuigen uit de Verenigde Staten. En omdat de helft van de koopvaardijvloot tijdens de Tweede Wereldoorlog verloren is gegaan, wordt door de Verenigde Staten in de grote behoefte aan stalen scheepsplaat voorzien. Industriële installaties, die in de oorlog vernield of door Duitsland geroofd afgevoerd zijn, worden door nieuwe Amerikaanse machines vervangen, voorzien van de laatste technologische snuffjes. De door de oorlog beschadigde woningen, fabrieken, wegen, kanalen, bruggen en spoorlijnen worden versneld hersteld.

In het kader van de Marshallhulp hebben circa 4.100 ondernemingen goederen uit de Verenigde Staten geïmporteerd. 1.300 Nederlandse boeren, ambtenaren, ondernemers en vakbondsleden ervaren op de voor hen gesponsorde ontdekkingsstochten door de Verenigde Staten, waarom Amerikanen zoveel aandacht aan arbeidsproductiviteit schenken: daar wordt gedacht in termen van productie per hoofd, welvaart wordt niet geschapen door productie per hectare. Nederlanders leren wat massaproductie via nieuwe technieken betekent: hogere productie, hogere winst maar ook hogere lonen en betere arbeidsomstandigheden.

Ook zijn er lessen getrokken uit het Amerikaanse verschijnsel van loonkostenmatiging om de investeringen hoog te houden, standpunten die door sterke vakverenigingen en werkgeversorganisaties bevecht worden. Zij leren de Nederlanders dat de Amerikaanse vakbonden al vanaf 1945 een forse greep hebben op de grootschalige Amerikaanse industrie omdat de overheid de vakbonden, dat wil zeggen de fabrieksarbeiders in plaats van de ondernemers, met gunstige arbeidsvoorwaarden faciliteert. ‘*The American way of life*’ wordt aldus op kosten van de Verenigde Staten aan Winsemius, aan Nederland en aan de rest van Europa gepresenteerd.²²⁹

²²⁹ H.J. Frietema, ‘De Nederlandse landbouw en de Amerikaanse hulpverlening’, *Herwonnen Welvaart: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking*. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Directoraat-Generaal voor het Economische en Militaire Hulpprogramma (’s-Gravenhage 1954) 45-55, aldaar 53; Michele Alacevich, ‘The World Bank and the Politics of Productivity: the Debate on Economic Growth, Poverty, and Living Standards in the 1950s’, *Journal of Global History*, 6 (2011) 53-74, aldaar 62; Tamboer, ‘Terzake’, *Het Parool*, 07-12-1996.

De Rotterdamse haven wordt met tegenwaardegeld hersteld en in juni 1950 krijgen de Koninklijke Nederlandse Hoogovens en Staalfabrieken in IJmuiden 96 miljoen gulden van de tegenwaarderekening voor de aanschaf van een modern walswerk, een walserij voor dunne staalplaten en vertind blik, het Breedbandproject. Het op gang brengen van Breedband is belangrijk bespoedigd doordat technici en fabrieksarbeiders in Amerika kennis kunnen nemen van de daar toegepaste technieken en procedés.²³⁰ Gericht overheidsondernemen materialiseert zich vooral door directe kapitaalinjecties in de sodafabriek van Koninklijke Nederlandse Zout (KNZ) in Delfzijl, een voorloper van Akzo, en aan het toevoegen van een chemische tak aan de Staatsmijnen (DSM) in Zuid-Limburg.

Voor het economisch achtergebleven Zuidoost-Drenthe wordt in augustus 1950 vijf miljoen gulden uitgetrokken. In de hoek van de Nederlandse chemie is de naoorlogse uitbreiding van de Nederlandse ENCI cement- en kunstmestfabrieken voor 70% betaald met Marshallhulp tegenwaardegeld. De Nederlandse chemische bedrijven als DSM, AKU, Duphar, Ketjen en de BPM-zeepfabriek zijn in die tijd voor de import van hun chemische basisgrondstoffen door de Marshallhulp uitgerust. Tijdens de Marshallperiode bekostigt Philips 60% van zijn invoer uit het dollargebied met Marshallhulp.

Andere projecten die met Marshallgelden zijn gefinancierd zijn de bouw van een elektrische centrale in Noord-Brabant, het Amerproject. De KLM onder Anton Plesman kan met Marshallhulp 20% van haar nieuwe luchtvloot financieren en ook vliegtuigbouwer Fokker krijgt steun, wat beide maatschappijen verzekert van een belangrijke plaats in de opkomende luchtvaartsector.²³¹ Marshall-financiën gaan naar de textielindustrie in het oosten van Nederland, naar de Koninklijke Stoomweverij Nijverdal, waar het hele dorp als het ware van deze Amerikaanse hulp afhankelijk wordt.

Winsemius is mede-grondlegger voor het idee van het sodaproject in Delfzijl, een investering van ruim 70 miljoen gulden. Meer dan vijfhonderd werknemers worden aan dit project gekoppeld, met de metaalindustrie en de scheepvaart voor de verscheping van zoutproducten als interessante medespelers. Om dit te bereiken voert hij in Amerika intensieve gesprekken met onder andere de *National Foreign Trade Council*. Op 15 april 1953 verhaalt het *Nieuwsblad van het Noorden* Winsemius' simpele rekensom van dit grote sodaproject. Het typeert zijn aanpak bij de vele projecten, die hij aankaart en uitvoert:

Men hoopt een jaarproductie te krijgen van goed 140.000 ton, dit betekent tegen een prijs van fl.150/per ton een waarde van f.20 a f 25 miljoen per jaar. Als men nu weet dat Nederland per

²³⁰ Ingen Housz, 'Industrie en Handel', 37-45, aldaar 39.

²³¹ Van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall*, 123.

jaar voor de invoer van 80.000 ton soda f 12 miljoen in België, Frankrijk en Engeland uitgeeft, is het duidelijk welk een deviezenbesparing hier wordt verkregen. Men hoopt mettertijd dus zowel deze binnenlandse behoefte te dekken als een export te verkrijgen ter waarde van goed fl.8 miljoen (60.000 ton).

Tabel 1 geeft een opsomming van de effectiviteit van de bestede Marshall-dollars:

Tabel 1

Vele moderne machines konden worden aangeschaft, die de productie van een krachtige stimulans konden verlenen. In welk tempo de industriële productie zich ontwikkelt, blijkt uit de volgende productie-indices (1938=100):

1938.....	100
1947.....	94
1948.....	113
1949.....	126
1950.....	139
1951.....	145
1952.....	147
1953.....	163

Eenzelfde ontwikkeling valt waar te nemen bij de volume-indexcijfers van de uitvoer, welke min of meer hun tegenbeeld vinden in die van de invoer (1948=100):

	uitvoer	invoer
1938.....	156	118
1945.....	69	92
1948.....	100	100
1949.....	151	111
1950.....	204	147
1951.....	242	150
1952.....	256	132
1953.....	292	157 ²³²

12 Winsemius' industrialisatiebeleid, op schrift

In 1960 resumeert journalist Leenes enige van Winsemius' naoorlogse activiteiten met:

Dit zegt de heer Winsemius, die Nederland het best heeft gekend in de tijd dat hij directeur-generaal was voor de industrialisatie, terwijl diezelfde industrialisatie nog helemaal op gang moest komen. De man die honderden miljoenen voor Nederland heeft meehelpen verdienen, maar reëel genoeg is om te zeggen, dat het industrialisatiesukces een gemakkelijk te behalen succes was. En hij wijst op de voordelige omstandigheden in de naoorlogse jaren; hij wijst op de daadkracht van een minister Van den Brink, op de mensen in het team dat hij had opgebouwd (een Bartelds, een Lakerveld, een Penders, enfin, noem ze maar op).²³³

²³² Ingen Housz, 'Industrie en Handel', 42.

²³³ Leenes, 'Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius'.

Leenes is een van de weinige journalisten die Winsemius geïnterviewd heeft waarbij vrij persoonlijke uitspraken genoteerd worden. Dit blijft verwonderlijk omdat Winsemius meerdere malen bekend dat hij sinds 1946 een aversie tegen de pers heeft en sindsdien liever vanuit de coulissen opereert.²³⁴ Dit wil niet zeggen dat over Winsemius' optreden in de naoorlogse jaren van 'zijn' industrialisatie niet intensief gerapporteerd wordt. Twee voorbeelden hoe er over hem geschreven wordt: op 2 juni 1949 schrijft de *Heerenveensche Koerier* over het bezoek van Winsemius aan het Friese Drachten. Op dat moment is Winsemius een klein jaar bezig de industrialisatie handen en voeten te geven:

De hoge gast [Winsemius] had 's morgens ten gemeentehuize een bespreking met de directeurs van de Gewestelijke Arbeidsbureaux uit de omgeving. Eveneens werden besprekingen gevoerd met de commissie ter bevordering van de industrie te Drachten en met enkele vooraanstaande industrieëlen. 's Middags ontving dr. Winsemius, die o.a. vergezeld was van de directeur van het E.T.I.F. [Economisch Technologisch Instituut voor Friesland] ir. Foppes, in het Witte Huis te Olterterp de burgemeesters van de Zuid-Oost Friese gemeenten en werden problemen rondom de industrialisatie in deze streek besproken.

De *Leeuwarder Courant* van 30 augustus 1949 haalt een internationaal congres aan:

Nederland had verleden jaar reeds 98 gieterijen, welke in totaal 140.000 ton gietwerk produceerden, aldus dr. A. Winsemius, directeur-generaal voor de industrialisatie bij de gisteren plaats gehad hebbende opening van het internationaal gieterij-congres te Amsterdam.

In de vorm van de *Tweede Nota*, weer een product van minister Van den Brink en zijn directeur-generaal Winsemius, verschijnt in 1950 een rapport over de een jaar geleden gestarte heroriëntatie van de Nederlandse industrie. Het is een uitgebreid werkstuk, vergezeld van een brochure die nog specifiekere dan *De (Eerste) Nota* tekst en uitleg geeft over het te voeren industrialisatiebeleid en de resultaten van de economische vooruitgang sinds 1948 bespreekt. Enige geparafraseerde zinsneden:

- Eind 1952 moet de productie van onze industrie ongeveer 34% hoger zijn dan in 1948.
- Nederland moet in 1952 bijna 2½ maal zoveel industrieproducten aan het buitenland verkopen als in 1948.
- De arbeidsproductiviteit in de Nederlandse industrie moet eind 1952 rond 23% groter zijn dan in 1948.
- Intussen is sinds midden 1948 tot begin 1950 voor 100.000 mensen nieuwe werkgelegenheid gecreëerd, is de productie met ongeveer 13% en de arbeidsproductiviteit met 10% gestegen en was de export van Nederlandse producten al 1½ zo groot als in 1948. Tot begin 1950 is al 2,2 miljard gulden voor vernieuwing en uitbreiding van de industrie uitgegeven.²³⁵

²³⁴ *National Archives of Singapore, Oral History Centre, Dr. Albert Winsemius, band 17.*

²³⁵ *Tweede Nota inzake de Industrialisatie van Nederland, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951, September 1950, 3, 5 en 6.*

Of het nu economische, financiële of sociale maatregelen zijn, of het nu wetten zijn die aangepast moeten worden, of dat defensiepersoneel opnieuw moet worden ondergebracht in verband met het wegvallen van Indonesië, de *Tweede Nota* belicht tot in details wat de consequenties zijn voor elk onderdeel van de Nederlandse industrie.²³⁶ Cijfers en statistieken over input en output worden met groot gemak geïnterpreteerd net zoals de financiële consequenties van invoerrechten tot en met rekensommen rond aandelenemissies voor komende kapitaalverschaffers vrij eenvoudig uitgelegd worden. Of het nu over voedselvoorzieningen of buitenlandse investeringen gaat, over regionale problematiek met technische ontwikkelingen en financiële vraagstukken, Van den Brinks en Winsemius' *Tweede Nota* distilleert helder en compleet.

Dat het rondom Winsemius, binnen ambtelijke bureaucratische situaties, niet altijd pais en vree is, bericht *De Tijd* van 29 december 1950. Met enige zorg en wantrouwen ziet deze krant dat gestelde zaken de maatschappij geen goed doen:

Het Bureau Werkgelegenheid onder regeringscommissaris prof. Polak, wiens ambtelijke positie op zichzelf nog vrij onduidelijk is, omdat het betrokken koninklijk besluit sinds de aankondiging van zijn benoeming in Juni van dit jaar nog steeds niet is verschenen – schijnt niets af te weten van de plannen, die op het directoraat-generaal voor de industrialisatie worden uitgedokterd! De regeringscommissaris heeft bijv. geen zitting in de hoofdcommissie voor de industrialisatie, waarvan dr. Winsemius, de directeur-generaal, voorzitter is. Omgekeerd heeft de directeur-generaal voor de industrialisatie geen zitting in de interdepartementale commissie voor de werkgelegenheid, waarvan het Bureau Werkgelegenheid – met aan het hoofd prof. Polak — min of meer het uitvoerende orgaan is (Het Bureau Werkgelegenheid werd in 1950 ingesteld juist om zorg te dragen voor de coördinatie tussen de verschillende ambtelijke instellingen).

Twee jaar later, tegen het einde van de Marshallhulp, blijkt dat er nog steeds iets schort aan de coördinatie en eensgezindheid binnen ambtelijke organisaties. Wederom valt de naam Winsemius die toch eigenlijk de man van efficiency en organisatie behoort te zijn:

Er zijn in elk geval drie ambtelijke organen, die zich met de werkgelegenheid hebben bezig te houden: a. Het Bureau Werkgelegenheid onder het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid en met als hoofd de regeringscommissaris voor de werkgelegenheid, prof. Fred. Polak. B. Het directoraat-generaal voor de industrialisatie onder het Ministerie van Economische Zaken met als hoofd dr. A. Winsemius, de directeur-generaal. C. De Dienst Uitvoering Werken (DUW), tot voor kort onder het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting en thans onder Sociale Zaken en Volksgezondheid, met als directeur dr D. R. Mansholt. (...) Volgens ingewijden zou er aan de samenwerking tussen deze drie belangrijke ambtelijke instellingen wel het een en ander ontbreken, deels door het gebrek aan onderling contact, deels door het overlappen van elkaars bevoegdheden op een en hetzelfde werkterrein en tenslotte ook het ontbreken van bevoegdheden.²³⁷

²³⁶ Ibidem, met verwijzing naar Winsemius als voorzitter van de Hoofdcommissie voor de Industrialisatie, 123.

²³⁷ *Het Vrije Volk*, 3-11-1952.

Winsemius is niet de man van tact en politieke voorzichtigheid, maar hij gaat dit soort van kritische uitspraken die de pers halen niet uit de weg. In tegendeel, Winsemius weerlegt negatieve en pessimistische overwegingen met steekhoudende cijfers en feitenmateriaal. En telkens, na het weerleggen van dergelijke invalshoeken, komt zijn uitgesproken optimisme weer bovendrijven; het pessimisme dat hij ontmoet, wordt met veel positieve energie weersproken en maakt plaats voor een omgeving die naoorlogs Nederland nodig heeft: een motiverend klimaat.

Interessant is zijn aanvechten in 1950 van de kritiek als zou ‘de Nederlander’ in principe geen aanleg hebben voor industriële arbeid, “een belangrijke kritiek, die, indien zij juist ware, het gehele industrialisatiestreven op losse schroeven zou zetten”.²³⁸ Winsemius, met kennis van zaken en vol details, stelt juist het tegendeel: de Nederlander is in wezen een voorbeeld van industriële aanleg. Een jaar later, in 1951, herhaalt hij dezelfde bemerking over de kwaliteit van het Nederlandse arbeidsaanbod: “*If you show him how to do it and give him the right tools, the Dutch workman belongs to the best in the world*”.²³⁹ Dezelfde opmerking maakt Winsemius overigens ook in 1960 in Singapore, over de aanleg van de arbeiders aldaar. Ook daar herhaalt hij in aanloop naar de toekomstige industriële ontwikkeling dat:

the quality of labour in Singapore is high. The Singaporean worker is industrious and can be trained to master the necessary skills in a comparatively short time (...) This is indeed one of the great assets for the programme of industrialisation in Singapore (...) In our opinion Singapore has the basic assets for industrialisation. Especially the high aptitude of its people to work in manufacturing industries.²⁴⁰

Het creëren van werkgelegenheid binnen de industrie is Winsemius’ adagium en dat kan hij meer dan uitstekend naar buiten uitleggen. Het inkomenspeil en financieringsvraagstukken zijn *topics* waarmee hij zijn argumentatie onderbouwt, zoals hij met gedegen kennis over de werkgelegenheid in Nederland de werkverdeling en de productiviteit, de mechanisaties van arbeidsprocessen en de vakbekwaamheid erbij weet te halen om zijn zienswijze te staven:

Het aantal dagambachtsscholen dat in 1938 93 bedroeg, zal binnenkort 180 bedragen. Het aantal leerlingen der dagambachtsscholen bedroeg in het begin van dit jaar ongeveer 47.000, tegen

²³⁸ A. Winsemius, *De industrialisatie gedurende het afgelopen jaar*. Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, voor het Departement Rotterdam van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel op 23 februari 1950, Persdienst van het Ministerie van Economische Zaken (Den Haag 1950) 8-9.

²³⁹ A. Winsemius, *De Industrialisatie sinds de bevrijding*. Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius, Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, voor “de Commercieele Club” te Groningen op 15 Juni 1951, Persdienst van het Ministerie van Economische Zaken (Den Haag 1951) 12.

²⁴⁰ *United Nations Archives*, A Proposed Industrialization Programme for the State of Singapore, 11.

ruim 30.000 in 1939. Het totale aantal scholen voor lager technisch onderwijs bedraagt thans 597. Deze scholen worden bezocht door ruim 109.000 leerlingen.²⁴¹

Vergeleken met 1938 groeit in de eerste drie jaar van de industrialisatie het aandeel van de industriële tak in het nationale inkomen van 30% tot 42%. Sinds het door pessimisten niet uitvoerbaar geachte industrialisatieschema werd opgesteld, is in de industrie een bedrag van circa fl.4.200 miljoen geïnvesteerd, is de industriële productie gerekend in prijzen van 1948 met fl.6½ miljard toegenomen en zijn, ondanks de stijging van de arbeidsproductiviteit met ruim 20%, in de industrie circa 130.000 arbeiders extra geplaatst.²⁴²

Van een ander kaliber is een krantenbericht van 24 mei 1951, waarbij de samenwerking met de vakorganisaties en hun betrokkenheid bij de industrialisatie door Winsemius geprezen worden. De dagelijkse krant vertolkt zijn activiteiten tot in details:

De derde dag van de industrialisatiereis „Zo werkt Nederland”, die een twaalfstal jongelui maakt, werd besteed met een bezoek aan de Metaalgieterij N.V. Industrie in Vaassen. De directeur-generaal voor de industrialisatie, dr. A. Winsemius, maakte gisteren de excursie van zijn ambassadeurs mede. In een toespraak aan het slot van dit bezoek wees hij op de grote rol, die de vakorganisaties bij de Industrialisatie spelen. De vakbeweging, aldus dr. Winsemius, die het belang inziet van verruiming van de werkgelegenheid, verleent haar medewerking aan een loonpolitiek, waardoor de kostprijzen laag kunnen worden gehouden. De heer Winsemius sprak er zijn waardering over uit, dat de arbeiders bereid zijn offers te brengen.²⁴³

Ook de *Leeuwarder Courant* van 16 juni 1951 spreekt over een niet-pessimistische Winsemius:

Tot slot zeide spreker [Dr. A. Winsemius], dat uit de recente ontwikkeling lering kan worden getrokken voor de toekomst. Ten eerste Nederland is, nu oude welvaartsbronnen wegvallen, hard bezig nieuwe aan te boren. Het aandeel van de industrie in het nationale inkomen nam sinds 1938 toe van 30 tot 42 %. Ten tweede, nu zich op het ogenblik nieuwe tegenslagen op economisch gebied voor Nederland voordoen, moeten wij niet te gauw denken, dat wij deze niet te boven zullen komen. Omstreeks 1840 achtte men Nederland overbevolkt, sindsdien is de bevolking verdrievoudigd en de welvaart enige malen gestegen.

Vooruitlopend op de verwachting dat binnenkort een betere Noord-Westverbinding tot stand gaat komen, worden vanaf september 1951 diverse industrieën in Groningen opgestart. Winsemius geeft aan dat de Raad van State en de Staten-Generaal in dit kader wat trager opereren dan wenselijk:

Indien de Staten-Generaal de plannen der regering in een zelfden tempo behandelen als zij dit deden ten aanzien van Z-0.-Drenthe, dan kan, naar de spreker verwachtte in de winter van 1951-1952 nog begonnen worden met de uitvoering van verschillende projecten. Verwacht mag worden, dat in 1952 de uitvoering van de plannen in volle gang zal zijn. Wij staan te trappelen, aldus dr. Winsemius om er mee te beginnen en dit is ook gewenst, omdat de arbeidsmarkt in Nederland nog zeer krap is in de gebieden waar op het ogenblik veel industrieën zijn gevestigd. Men kan een neiging van de ondernemers constateren om uit de ontwikkelde industriegebieden

²⁴¹ Winsemius, *‘De Industrialisatie sinds de bevrijding*, 21.

²⁴² Ibidem, 26-27.

²⁴³ *De Tijd*, 24-05-1951.

te trekken en van deze gelegenheid moet men profiteren. Hoe eerder men begint hoe beter het is. Men moet thans laten zien, dat men, er mee bezig is.²⁴⁴

Ondertussen wordt de ‘Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland’ klaargemaakt, de laatste nota die Van den Brink en Winsemius presenteren. De *Derde Nota* geeft de vorderingen van de Nederlandse industriële wederopbouw weer, naar de laatste feiten en financiële doelstellingen:

De personeelsbezetting in de industrie is tussen medio 1948 en medio 1951 met 13% gestegen (104.000 personen) wat met name door vrouwelijke arbeiders ingevuld wordt. De industriële productie is tot 1950 al met 24% gestegen; het doel van 34% in 4½ jaar industrialisatie zal overschoten worden. De arbeidsproductiviteit heeft intussen ⅔ van de gerealiseerde productiestijging voor zijn rekening genomen. Het exportvolume is midden 1951 al 120% groter dan in 1948; de verhoging tot 130% per midden 1953 is vrij eenvoudig te halen. De uitvoer was in 1950 ruim 120 pct. Groter dan die in 1948, waardoor de taakstelling, dat zij in 1952—1953 met 130 pct. gestegen moest zijn, ook in 1950 bijna bereikt was (...).

Het tekort op de betalingsbalans is echter nog wel aanzienlijk, door enerzijds ‘achteruitgang der verkopen in het binnenland’, ‘een gewijzigde ruilverhouding met het buitenland’ veroorzaakt door een stijging van de grondstoffenprijzen, waarvan de Korea-oorlog een van de aanwijsbare redenen is en een te grote voorraadvorming. Het investeringsdoel van 5,8 miljard in 4½ jaar loopt iets achter op het schema. Met andere woorden: er ontstaat geen structurele werkloosheid als gevolg van de bevolkingsgroei, het hoofdoel van de Industrialisatie-inspanningen van het Ministerie van Economische Zaken.²⁴⁵

Niet alleen Van den Brink is in zijn laatste nota kritisch over de financiering van industrialisatie. Ook Winsemius, als voorzitter van de Hoofdcommissie voor de Industrialisatie, trekt de conclusie in ‘Beschouwingen over de financiering der industrialisatie’ van de *Derde Nota* dat “zowel een constellatie denkbaar is, waarbij de verhouding tussen vraag en aanbod van middelen verslechteren zal of onverminderd moeilijk zal blijven, als één waarbij de bestaande spanningen enige verlichting zullen ondergaan”. De devaluatie van de gulden in 1950 en het begin van de Korea-oorlog in dat jaar liggen aan dit pessimisme ten grondslag. Het thema is: er moet meer geëxporteerd worden. Van den Brink stelt later dat:

Voor het welslagen van de industrialisatiepolitiek werd betere afzet van producten in het buitenland essentieel geacht. Export was nodig, omdat door de groei van de bevolking invoer van meer producten onontkoombaar was. De uitvoer was wel gestegen tot 50 procent boven het niveau van vóór 1940, maar de export beperkte zich nog te veel tot buurlanden en het exportpakket was nog te eenzijdig. Aanpak van die problematiek stond centraal. Middelen daarvoor waren: verdere economische integratie van West-Europa, bevordering van het exportgerichte karakter van de binnenlandse economische sectoren, een gematigde loon- en

²⁴⁴ *Nieuwsblad van het Noorden*, 25-09-1951.

²⁴⁵ *Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, Overdruk van Bijlage IV van de Memorie van Toelichting op het Xde Hoofdstuk (Economische Zaken) van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1952, September 1951.

prijswontwikkeling, vermindering van administratieve lasten en het dienstbaar maken van de invoerpolitiek aan de export.²⁴⁶

Als straks in 1976 de wereld en ook Singapore vanwege de dollarproblematiek in financiële problemen komen, heeft Winsemius aan den lijve oorzaak en gevolg van dergelijke devaluaties ondervonden en kan hij daar adequaat op reageren.

Winsemius bezoekt links en rechts zijn Nederlandse industrieprojecten. Diverse nieuwsbladen, zoals het dagblad *De Tijd*, reageren hierop:

De directeur-generaal voor industrialisatie, dr. A. Winsemius, die als voorzitter van deze commissie zal optreden, brengt dezer dagen een oriëntatie-bezoek aan het land van Heusden en Altena, de Bommelerwaard, het land van Maas en Waal, het Rijk van Nijmegen, het Maaskantgebied, de Brabantse- en Limburger peel en midden-Limburg. De bedoeling van dit bezoek is, dat de heer Winsemius zich persoonlijk op de hoogte stelt, alvorens de commissie haar taak aanvangt.²⁴⁷

Bij zijn plaatselijke uiteenzettingen zijn, naast een gebruikelijk overzicht van de stand van de industrie op dat moment, lonen en productiviteit twee van zijn hoofdthema's. Daarnaast is technische scholing ook een van Winsemius' kernpunten, net als de verhouding werkgever/werknemer. In de afronding geeft hij een duidelijke analyse hoe de industrie te bevorderen en hiervoor een kapitaalstructuur op te zetten.

Volgens het dagblad *De Telegraaf* culmineert de industriële ontwikkeling sinds 1949 zich tot een "éclatant succes", dezelfde krant die op 29 oktober 1952 de rede van Winsemius afdruckt die bekend maakt dat *De Telegraaf*, binnen het kader van het Marshallplan, de buitenlandse editie van de *New York Times* mag drukken en uitgeven.²⁴⁸ De krant gaat uitgebreid in op datgene wat er in vrij korte tijd bereikt is met als kop:

Record voor Amerikaanse vestigingen in ons land – Totaal voor Nederland hoger dan voor andere Europese landen tezamen

Sedert de oorlog hebben zich 137 buitenlandse (overwegend Amerikaanse) bedrijven in Nederland gevestigd of zijn een nauwe samenwerking aangegaan met bestaande Nederlandse ondernemingen. Daarnaast zijn er ongeveer 500 licentie-overeenkomsten tussen Nederlandse en Amerikaanse bedrijven afgesloten. Alleen in het nu bijna afgelopen jaar [1952] vestigden zich 18 voor 100 procent Amerikaanse industrieën in Nederland, zoals Cincinnatti Milling Machine Co, in Vlaardingen, Minneapolis-Honeywell in Amsterdam; Textile Machine Works, Almelo; Hydraulic Press Manufacturing (in samenwerking met Stork) in Amsterdam.²⁴⁹

²⁴⁶ Ibidem, 25-29.

²⁴⁷ *De Tijd*, 26-09-1952.

²⁴⁸ A. Winsemius, *De Industrialisatie sinds de bevrijding*: Rede uitgesproken door Dr. A. Winsemius, Directeur-Generaal voor de Industrialisatie, op een persconferentie gegeven op 28 October 1952 naar aanleiding van het besluit de *International Air Edition* van de buitenlandse editie van de *New York Times* per 1 November 1952 te doen drukken in Amsterdam.

²⁴⁹ *De Telegraaf*, 29-10-1952.

Waarbij de krant als “belangrijk aspect der industrialisatie” benadrukt:

Er is nagenoeg geen vergelijkend cijfermateriaal t.a.v. Amerikaanse vestigingen in andere Europese landen. Er zijn daar nl. praktisch geen vestigingen. De vertegenwoordigers van deze landen in New York erkennen ruiterlijk, dat Nederland hen vóór is. „Vele jaren”. is het oordeel van een handelsattaché van een belangrijke Europese exportnatie. „Twee jaar, ten minste,” concludeert de vertegenwoordiger van een kleiner land. En het oordeel van een derde luidt: „Uw grootste voorsprong bestaat uit het feit. Dat ge organisatorisch de Amerikaanse geïnteresseerden iets te bieden hebt. Er bestaat een centrale instantie — het Directoraat-generaal voor Industrialisatie — waar men terecht kan met problemen, die normaliter verspreid zijn over Departementen van Economische Zaken, Sociale Zaken, Financiën, Binnenlandse Zaken en de Centrale Bank”.

Deze coördinatie is een faciliteit, die door de immer gehaaste Amerikaanse industrieel zeker niet minder belangrijk wordt geacht dan onze bijna spreekwoordelijke arbeidsvrede, onze redelijke kostprijzen, onze traditionele instelling t.a.v. de internationale handel, onze gunstige geografische ligging. Dit samenspel van factoren is trouwens broodnodig, indien wij voor de nog steeds groeiende Nederlandse arbeidsmarkt voldoende werkgelegenheid willen creëren.²⁵⁰

In *De Telegraaf* wordt ook Winsemius’ werkwijze gepubliceerd, over de Nederlandse aanpak bij het “lokken” van Amerikaanse bedrijven, hun patenten, kapitaal en knowhow. Gezien Winsemius’ openhartigheid in dit artikel, zijn toekomstvisie en gezien het belang van deze visie voor zijn aanpak in Singapore, is dit artikel integraal geciteerd:

Dollartekort

De betekenis van de “acquisitie” van Amerikaanse bedrijven neemt bij de dag toe” was dr. Winsemius’ uitgangspunt. “Te meer, omdat dit aspect van de industrialisatie in hoge mate betrokken is bij het oplossen van de belangrijkste probleem van alle Europese betalingsbalansen: het dollartekort.

Met man en macht zijn wij er in geslaagd de kloof tussen dollarinkomsten en dollaruitgaven zo klein mogelijk te maken. Dit is uiteraard een kunstmatige zaak. Wellicht, dat Nederland (evenals andere Europese landen) in de komende jaren zijn kolenimport uit de VS nog wat kan afknijpen, maar dan is een absoluut minimum van essentiële behoeften die wij uit de VS moeten betrekken, bereikt. Ledere zakenman weet echter dat. Indien men slechts de handel zou kunnen vrijmaken de behoefte aan Amerikaanse producten veel groter is dan het minimum. Wanneer wij op het ogenblik de dollar-gap bezien, dan beseffen wij niet altijd, dat dit de minimumkloof is en dat dit dollartekort bij een normale gang van zaken zeker groter zou zijn. Vóór er derhalve van een normale betalingsbalans sprake kan zijn moet het dollarprobleem worden opgelost. Dit is niet alleen een probleem voor ons de andere Europese landen: het is evenzeer een probleem voor de Verenigde Staten. Voor Amerika betekent Europa’s dollargebrek immers een beperking van invoer uit de V.S. naar deze landen.

Er circuleren thans hoopvolle berichten dat de vereenvoudiging van het Amerikaanse douane-systeem en de invoerrechten-procedures binnen korte tijd kunnen worden ingevoerd. Als dit zo is zijn we inderdaad op de goede weg. Het is trouwens mijn inzicht, dat de economische realiteit er de Amerikaanse regeringen geleidelijk toe zal dwingen de invoerrechten te verlagen. Het alternatief is immers voortgezette steun aan de Europese landen in enigerlei vorm. Om te blijven exporteren zullen de VS. Een ten opzichte van het huidige peil, toenemende import uit de Europese landen moeten mogelijk maken.

Dwingende factoren

²⁵⁰ Ibidem.

Er zijn – op lange termijn — nog dwingender factoren voor een ruimere openstelling van de Amerikaanse markt. De concurrentie op de wereldmarkt neemt merkbaar toe. Ten einde te kunnen concurreren met de Europese en Aziatische landen zullen de industrieën der VS — die gebonden zijn aan een hoog loonpeil — middelen moeten vinden om haar kostprijs te drukken. Massaproductie is vaak een van de oplossingen, maar niet altijd.

Ten aanzien van arbeids-intensieve goederen zal de concurrentie tegen het Europese product voor de Amerikanen bepaald zwaar zijn. Dit feit op zichzelf is een van de redenen waarom de laatste tijd een steeds groter aantal vooruitstrevende Amerikaanse industriëlen er aan denken een bedrijf te vestigen in landen als Nederland.

Met onze traditionele instelling ten aanzien van de wereldhandel hebben wij, meen ik, deze ontwikkeling goed aangevoeld. Nederland is gereed en is in elk opzicht bereid deze bedrijven te verwelkomen.

Na de oorlog vestigden zich in ons land eerst Amerikaanse bedrijven, die voorheen reeds een korreltje op de Nederlandse markt plachten mee te pikken en hun oude plaats wilden hernemen. De tweede phase brak aan toen de al te enge Europese handelsbarrières althans ten dele werden doorbroken. Van Nederland uit konden Amerikaanse bedrijven toen betrekkelijk centraal hun oude Europese klanten in het Beneluxgebied weer bedienen.

Nieuwe phase

Thans begint een derde, geheel nieuwe, phase haar symptomen te manifesteren. Wij zien het begin van een, alsnog bescheiden, „trek” naar Nederland van bedrijven, die zich daar voor het eerst gaan vestigen met het specifieke doel een afzetgebied ver buiten Nederland (d.i. dus export!) te vinden. Deze bedrijven zouden zich niet te onzent vestigen, indien zij niet zeker waren van de behoefte aan hun producten. In feite weten zij dat de exportgelegenheid bestaat: het is de productie, die bij de behoefte alsnog ten achter is.

Het is een frappant verschil indien men kijkt naar het type bedrijven, die zich in de eerste fasen van onze industrialisatie-activiteit kwam vestigen en bv. De slechts sedert korte tijd in Nederland gevestigde Monroekantoormachines. Die vrijwel 98 % van haar productie exporteren naar 40 à 50 landen. Dit is al een aanwijzing van de richting die wij uitgaan.

Ik ben er van overtuigd, dat een toenemend aantal Amerikaanse bedrijven hun wereldmarktbelangen beter zullen kunnen behartigen met een productie uit een land waar arbeidsvrede heerst en waar de kostprijs betrekkelijk veel lager is dan van de V S. zelf uit.

Bij elk nieuw bezoek aan de V.S. treft het mij weer, hoe enorm groot deze Amerikaanse markt wel is, en hoe uitgestrekt de mogelijkheden er zijn. Ik beschouw het als een logische conclusie, dat wij, voor onze export naar de V S., Amerikaanse deskundigen in eigen huis halen, die de marktkennis hebben en het aanpassingsvermogen om voor de vaak snel wisselende Amerikaanse vereisten productief te werken.

Het is alleszins verklaarbaar en toe te juichen indien de Amerikanen een einde willen maken aan de geschenken aan de Europese landen, maar wel in Europa geld willen besteden voor goederen, die het land nodig heeft. Aan de andere kant: vele Europeanen zijn langzamerhand de geschenken moe geworden en verlangen slechts een tegenprestatie te kunnen leveren. Wat is er dan logischer dan dat t.z.t. de VS goederen betrekken van het in Europa gevestigde Amerikaanse bedrijf, dat in bepaalde gevallen naar de thuismarkt zal exporteren?

Invoerrechten een barrière

Ik zou dit persoonlijk als een zegen beschouwen, al was het slechts omdat daardoor een deel van Amerika's industriële publieke opinie in het geweer zou worden geroepen tegen antieke en protectionistische invoerrechten, die hier alsnog bestaan en die wel degelijk een barrière vormen voor het herstel van een gezonde betalingsbalans tussen de oude en de nieuwe wereld.

Een dergelijke ontwikkeling is zowel van het grootste belang voor de Amerikaanse bedrijven als voor onze exporthandel. Het simpele feit, dat zeer veel industriële leiders in de VS in deze richting denken — dat er op het Instituut voor Nederlands-Amerikaanse Industriële Samenwerking in New Vork een toenemend aantal aanvragen om inlichtingen binnenkomt — dat een groeiend aantal Amerikaanse bedrijven er toe besluit zich in Nederland te vestigen leidt mij tot de overtuiging, dat dit de aangewezen weg is waarop zowel het machtige Amerika als het veel kleinere Nederland de oplossing voor de gemeenschappelijke problemen kan vinden.

~

Dit alles slaagt in een tijd die ook wel als “de wilde jaren van de wederopbouw” wordt genoemd, waarbij de komst en aanwezigheid van Winsemius door collega’s niet alom wordt toegejuicht; hij wordt zelfs ‘de roofridder uit Den Haag’ genoemd. Tamboer recapituleert in 1992 Van den Brinks visie op Winsemius’ karakter als “roofridder” en “rustverstoorder in de ambtelijke wereld van – soms te veel op hun hiërarchische positie en ritueel gestelde – mensen die moeilijkheden en risico’s liever vermijden”.²⁵¹ Tamboer noteert bovendien een opmerkelijke uitspraak van Winsemius over zijn industriepolitiek in Nederland, 40 jaar na het industrialisatiejaar 1952:

Industriepolitiek is een allegaartje, niet een zaak van een minister en een Departement. Je moet proberen op andere Departementen en op gemeentehuizen mensen mee te krijgen. Als dat lukt, heb je niet meer dan een kleine stoottroep, een Gideonsbende nodig. (...) Het was een heel leuke, wilde tijd. Het was spannend, er kon veel gebeuren en er werd niet eindeloos en vruchteloos vergaderd.²⁵²

Ook Van den Brink bevestigt dit in hetzelfde artikel en voegt hier aan toe:

Wij waren ervan overtuigd dat duizenden ondernemers in actie zouden komen als we die sfeer van pessimisme niet konden doorbreken. Daarvoor was nodig dat het gevoel ontstond dat industrialisatie alleen kon slagen als iedereen zou meedoen – de confessionele partijen en de PvdA moesten erachter staan, maar ook de vakbeweging en de werkgevers.²⁵³

~

Een historische kernvraag is in hoeverre het gevoerde beleid nu bepalend is geweest voor de economische groei in casu voor het economisch herstel, in heel West-Europa is namelijk sprake van herstel ondanks veelal zeer uiteenlopende beleidsvoering. Volgens de economisch historicus Fennema ligt het antwoord ook in “de conjuncturomslag die had plaatsgevonden in de zomer van 1951”:

Belangrijker nog dan deze politieke tegenstellingen was echter het feit dat de Nederlandse economie zich in de loop van 1951 zo snel herstelde dat het tekort op de betalingsbalans langs ‘natuurlijke weg’ leek te verdwijnen. De groei van de export nam spectaculaire vormen aan. De devaluatie van de gulden met 30 procent ten opzichte van de dollar, die in september 1949 had plaats gevonden, bleek een lange en positieve nawerking te hebben. Maar bovenal kon Nederland profiteren van de opleving van de Duitse economie.²⁵⁴

Volgens financieel-economisch promovendus Clerx krijgt het economisch herstel een extra gunstige consequentie in een “versnelde aflossing door West-Duitsland van het uitstaande saldo

²⁵¹ Tamboer, ‘Opkomst en ondergang van de Nederlandse industriepolitiek, *Het Parool*, 21-10-1992.

²⁵² Ibidem.

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ Fennema, *Dr. Hans Max Hirschfeld*, 292.

per 30 juni 1950 op het oude Nederlands-Duitse monetaire akkoord”.²⁵⁵ Is het een acceptabele propositie om op dit punt van het onderzoek, vanuit historisch perspectief, de samenhang tussen beleid en conjunctuur vooralsnog voor de economische groei oorzakelijk te houden?

13 Militaire factor luidt afscheid Winsemius in

De *Derde Nota* uit 1951 voor het regeringsjaar 1952 stelt:

Het is voor de Overheid dan ook noodzakelijk om binnen het kader van de bevordering der industrialisatie thans bijzondere aandacht te schenken aan de ontwikkeling in de „militaire sector“ en aan projecten, die uit dit oogpunt van belang zijn, zo nodig een zekere prioriteit te geven.²⁵⁶

Al vanaf begin 1949 is de tegenrekening van de Marshallhulp gesplitst in economie- en defensiegelden. Met andere woorden, de Marshallhulp is binnen de opbouw van de Nederlandse economie van meet af aan ook bestemd voor de wederopbouw van het militair industrieel apparaat. Als echter de Korea-oorlog op 25 juni 1950 uitbreekt verandert de situatie drastisch, Amerikaanse politici maken expliciet dat de toekomstige dollarhulp in nauw verband moet worden gebracht met defensie-inspanningen. Vanaf 1951 is er zelfs sprake dat de tegenrekening slechts ten gunste van investeringen in de militaire sector van de Nederlandse industrie ingezet mag worden, slechts ten gunste van de productie van militaire goederen. De Koude Oorlog bereikt een hoogtepunt en het Westen wordt tegen het ‘rode gevaar’ in stelling gebracht. De fractie van de Christelijk-Historische Unie (CHU) in de Tweede Kamer klaagt op 1 augustus 1951 zelfs dat:

De Marshall-hulp, die een vredes karakter had en moest optreden tot reconstructie der welvaart, heeft een oorlogskarakter gekregen en is in dienst gesteld van de militarisatie van het Westen.²⁵⁷

Winsemius concentreert zich vanaf 1949 deels en vanaf midden 1950 bijna exclusief op de wapenindustrie en de productie van militair materieel, waardoor hij persoonlijke aanspreekpunten en een nieuw eigen netwerk opbouwt, nationaal en internationaal. Veel Nederlandse firma’s met productiemogelijkheden voor de oorlogsindustrie gaan zich in het kader van de Marshallhulp nu voor militaire opdrachten kwalificeren, zoals de scheepswerf De Schelde die circa 400 miljoen gulden ontvangt als investering voor de productie van mijnenvegers. Vrachtwagenproducent DAF kwalificeert zich voor het fabriceren van militaire

²⁵⁵ J.M.M.J. Clerx, *Nederland en de liberalisatie van het handels- en betalingsverkeer, (1945-1985)* (Groningen 1986) 92.

²⁵⁶ *Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, 24.

²⁵⁷ Van der Eng, *De Marshall-hulp*, 105.

voertuigen, *à raison* van 175 miljoen gulden tegenwaardegeld. Vliegtuigbouwer Fokker wordt met 116 miljoen in tegenwaardegeld ruim voorzien van luchtmachttopdrachten.²⁵⁸

In 1951 wordt na overleg met het georganiseerde bedrijfsleven door de minister van Economische Zaken Van den Brink een adviesraad voor de militaire productie geïnstalleerd om “de vergrote vraag naar goederen van allerlei soort, zowel van specifiek militaire als van civiele aard ten behoeve van de krijgsmacht” te begeleiden.²⁵⁹ De volledige militarisering van de Marshallhulp betekent dat de Nederlandse economie doorlopend krachtige financiële injecties blijft krijgen. Onder de kop ‘Holland wapenland’ bevestigt het *Historisch Nieuwsblad* in 2016:

De amerikanisering van de krijgsmacht betekende een impuls voor de economie. Dankzij een bundeling van krachten van politiek, krijgsmacht, wetenschap en bedrijfsleven werd de wapenindustrie opgebouwd. In de jaren vijftig klom Nederland naar de tiende plaats op de ranglijst van wapenexporterende landen. Van 1950 tot 1990 bedroeg de waarde aan geëxporteerde wapens 9 miljard dollar. Een kwart daarvan had als bestemming rechtse dictaturen.²⁶⁰

Ook buitenlandse firma’s, met nadruk op bedrijven die zich specialiseren op de productie van militaire goederen, zoals Hispano-Suiza uit Genève, worden bij het Nederlandse industrialisatieproject betrokken. Winsemius, als directeur-generaal voor de Industrialisatie en minister-president Drees zijn vanaf Hispano’s eerste contacten met de Nederlandse overheid persoonlijk daarbij betrokken.²⁶¹

~

In deze periode ontmoeten de Wereldbank en Winsemius elkaar voor de derde keer. De eerste kennismaking is in juni 1948, als de toenmalige *executive director* van de Wereldbank Eugene Black, op verzoek van de Nederlandse regering, op weg naar Batavia voor een drie weken durende reis naar Nederlands Oost-Indië in Amsterdam ontmoetingen heeft met ministers en hun ambtenaren. Drie jaar later, in november 1951, op uitnodiging van de Wereldbank bezoekt Winsemius Suriname in het kader van het zogenaamde Brokopondo-project.²⁶² Namens de Nederlandse regering gaat hij, nu als lid van de Wereldbank-delegatie, de ontwikkelingsmogelijkheden van dit land bestuderen: “*The mission investigated agricultural*

²⁵⁸ Van der Hoeven, *Hoed af voor Marshall*, 123.

²⁵⁹ *Derde Nota inzake de Industrialisatie van Nederland*, 23.

²⁶⁰ Martin Bossenbroek, ‘Koude Oorlog’, *Historisch Nieuwsblad*, november 2016, 43. Martin Bossenbroek, *Fout in de Koude Oorlog; Nederland in tweestrijd, 1945-1989* (Amsterdam 2016).

²⁶¹ Brief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken gedateerd 8 november 1950 aan A. Winsemius (getekend L. Einthoven, voorheen St. Michielsgestel) en andere brieven inzake dit onderwerp in bezit auteur.

²⁶² *De Telegraaf en Het Nieuws*, 02-02-1952.

development, transportation, potential industrial development, use of forest resources, fisheries, and hydroelectric power development over a four week period".²⁶³

Dit bezoek aan Suriname en het weerzien met Eugene Black, nu president van de Wereldbank, is een nieuwe stap in de ontplooiing van Winsemius als ontwikkelingseconoom ten dienste van landen en internationale instellingen. Zoals ook zijn studiebezoek aan Jamaica, drie maanden later, daar een onderdeel van uitmaakt, gevolgd door diverse ontmoetingen bij belangenorganisaties in de Verenigde Staten.²⁶⁴ "*The mission, which was instructed to make an independent and objective study of the development requirements of the country (with a view towards its rapidly growing population*)", and to make recommendations for meeting these requirements".²⁶⁵ De missies, in woorden van de Wereldbank, zijn bedoeld:

to provide the basis for a long-term investment program and to indicate what changes, if any, in existing administrative and financial mechanisms and economic and financial policies are necessary to carry it out.²⁶⁶

De rapporten van deze beide missies vertonen een zekere mate van stereotypie. Na lezing ontstaat bovendien het vermoeden dat veel rapportageonderdelen vaak de hand van Winsemius dragen. Dat komt omdat hij, in tegenstelling tot veel van zijn collega-experts, bedreven is in de Engelse taal, waardoor de redactie van de rapporten veelal door hem persoonlijk gevoerd wordt. De rapporten zijn duidelijk, stellig en gebruiken niet te moeilijke woorden. Er wordt commercieel gedacht en gerapporteerd, als door een koopman met autocratische inslag zonder aanzien des persoons. Analyses worden vergezeld van cijfers, kaarten, ontwerpen en statistieken over de nationale in- en export, de lokale landbouw, de mijnbouw, de industriële productie, het toerisme, transport, energievoorziening, locaties en sociale dienstverlening met nadruk op de gezondheidszorg.

Aanbevelingen starten met de noodzakelijke scholing en eindigen met de financiering van de investeringsuggesties. Armoede, een groeiende bevolking en werkloosheid zijn hierbij de maatgevende achtergronden en verbetering van de levensstandaard is de doelstelling.

²⁶³ *The World Bank Group Archives*, Surinam: Recommendations for a Ten Year Development Program. Report of a Mission organized by the International Bank for Reconstruction and Development at the Requests of the Governments of the Netherlands and of Surinam. IBRD (Baltimore 1952); http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2002/11/15/000178830_98101911130813/Rendered/INDEX/multi0page.txt, geraadpleegd 12-09-2014.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ *The World Bank Group Archives*, The Economic Development of Jamaica, Report by a Mission of the International Bank for Reconstruction and Development. IBRD (Washington 1952); <http://documents.worldbank.org/curated/en/402731468771885584/The-economic-development-of-Jamaica>, geraadpleegd 10-03-2019.

²⁶⁶ *The World Bank Group Archives*, Fourth Annual Report to the Board of Governors, 1948–1949, IBRD (Washington 1949)10.

Corruptie en publieke controle zijn thema's van Winsemius' kennismaking met dit technische ontwikkelingswerk, waar een tijdsperiode van tien jaar om een of andere reden de standaard duur voor de uitwerking van alle suggesties is. Details en uitgeschreven impressies worden in een periode van drie maanden vergaard met een team van vaak zes experts op diverse van belang zijnde gebieden. Een aantal zinsneden uit het Jamaica-rapport luiden:

Despite a not inconsiderable economic potential and rising production, Jamaica suffers from chronic unemployment and widespread poverty. Wasteful and poor utilization of land, a growing population and lack of sufficient capital have all been responsible for this situation (...) Preoccupation with the increasing population pressure has in particular tended to produce rather pessimistic evaluations of the island's future. The future does indeed pose serious questions (...) Jamaica, which does not adequately support its present population, must provide for an additional 18% by the end of the next decade. Although unemployment is already between 15% and 20% of the available labor force, 130,000 more people will be seeking work in the next ten years. There is therefore urgent need for a stocktaking of Jamaica's economic capabilities and for the adoption of a development program which will meet the twin requirements of more jobs and higher living standards.²⁶⁷

De rapportage windt geen doekjes om de Jamaicaanse positie en de mogelijke oplossingen van dwingende problemen:

While these estimates are subject to a considerable margin of error, employment will undoubtedly lag considerably behind the expansion in production. This is the primary reason for carrying out the maximum development program we have projected. If targets are lowered to those of the reduced program, the increase in employment will be still smaller than that indicated above. The persistence of considerable unemployment even under conditions of growing prosperity seems quite probable. A further reduction in unemployment can in the end be achieved only through emigration, the possibility of which is limited, and a limitation of population growth.²⁶⁸

Als gebruikelijk meldt de lokale krant diverse feiten uit deze rapportages, zoals in het geval van Suriname: "*there is in fact some evidence for the belief that labor productivity is higher among those workers who are formally married*" (...). "*Lack of energy*", misschien bedoeld als een soort luiheid, mag genoemd worden net zoals emigratie als mogelijke oplossing voor de bestaande werkloosheid ter overweging wordt gegeven.²⁶⁹

~

Na terugkomst uit deze twee landen moet ook Winsemius over zijn eigen toekomst gaan nadenken. Het blijkt ondertussen dat, voor dat de Marshallhulp in 1953 formeel stopt, diverse politici rondom hem zich met andere zaken dan de Nederlandse politiek gaan bezig houden. Lieftinck treedt op 1 juli 1952 af, hij gaat voor de Wereldbank werken als afgevaardigde binnen

²⁶⁷ *The World Bank Group Archives, The Economic Development of Jamaica, 7.*

²⁶⁸ *Ibidem, 144.*

²⁶⁹ *de West, 23-11-1951.*

projecten in Libanon, Turkije, Syrië en Jordanië. Bij de Wereldbank wordt hij vanaf 1 oktober 1955 (tot 1974) tot *executive director* benoemd, waarna hij bij het IMF met dezelfde functie en titulatuur aangesteld wordt.²⁷⁰ Van den Brink stapt in september 1952 op om algemeen adviseur van de Amsterdamsche Bank en de Incassobank te worden.

Winsemius neemt het besluit om nog een klein jaar in Den Haag aan te blijven. Vlak voordat hij van plan is de ambtelijke *scene* te verlaten om weer ondernemer te worden, gaat hij op 13 maart 1953 nog wel met de nieuwe minister van Economische Zaken Jelle Zijlstra op werkbezoek in Nederland. Winsemius en Zijlstra kunnen om meerdere redenen goed door één deur; Zijlstra komt uit Oosterbierum in Friesland en na de MULO en de HBS studeert en promoveert ook hij aan de Economische Hogeschool van Rotterdam. Op zijn 29ste is hij hoogleraar en in 1952 minister van Economische Zaken, 34 jaar oud. Het ANP radionieuws luidt de 13e maart:

De minister van Economische Zaken professor Zijlstra heeft een tweedaags werkbezoek gebracht aan industriecentra in Noord-Brabant. In gezelschap van de directeur-generaal voor de Industrialisatie, doctor Winsemius, en de commissaris van de Koningin in Noord-Brabant, professor de Quay, heeft de minister onder meer een munitiefabriek in Breda, een schoenfabriek in Waalwijk, een sigarettenfabriek in Eindhoven, een rijwielfabriek in Uden en een textielfabriek in Helmond bezichtigd.

Het is de minister gedurende zijn Brabantse reis opgevallen, dat in Nederland een uitermate hoge graad van geschooldheid van de arbeider is te bereiken. Vooral wat het precisiewerk betreft, zei professor Zijlstra, is de kwaliteit van het Nederlandse product gelijk aan het Zwitserse dat als het meest toonaangevende in West-Europa wordt beschouwd. Alleen het productietempo is hier iets lager.²⁷¹

De munitiefabriek is de kruit-, munitie- en geschutfabriek Hispano-Suiza Nederland N.V., dochter van het Zwitserse moederbedrijf, die vanaf 1949 in het kader van de militaire bestedingen van de Marshallhulp naar Nederland is gehaald.²⁷² Volgens het *Nieuwsblad van het Noorden*: “De fabriek, waar ongeveer 500 arbeiders tewerk worden gesteld, vereist een investering van ongeveer 15 miljoen Zwitserse franken waar Hispano-Suiza zelf in voorziet”.²⁷³ De Nederlandse regering doet wel de nodige toezeggingen, onder meer dat Fokker-gevechtsvliegtuigen van de Nederlandse Luchtmacht met boordkanonnen van Hispano geïnstalleerd gaan worden. De fabriek is gebouwd aan de Terheijdensweg – Oude Baan – in Breda en is in 1953 klaar voor de eerste productie van munitie, granaten en kanonnen.

²⁷⁰ *The World Bank Group Archives*, Ziegler, Interview with Pieter Lieftinck 5-02-1987.

²⁷¹ Radio bulletin, Delpher; <https://www.delpher.nl/>, geraadpleegd vanaf 20-11-2013.

²⁷² *Nationaal Archief, Den Haag*, BZK-Centrale Veiligheidsdienst en Binnenlandse Veiligheidsdienst / Open dossiers, nummer toegang 2.04.127, inventarisnummer 1144.

²⁷³ *Nieuwsblad van het Noorden*, 02-11-1950.

Spoorverbindingen, wegen en woningen voor de metaalbewerkers, directie en hun gezinnen, zijn aangelegd en gebouwd. Het verslag van de beslissende gemeenteraadszitting in Breda meldt onder andere dat:

de Hispano Suiza is een Zwitserse fabriek. Zij maakt mitrailleurs voor vliegtuigen. Het is een monopoliebedrijf en werkt met een enorm fortuin. Als vertegenwoordiger voor Nederland treedt Ir. Diepen op. De arbeid in de fabriek is precisiearbeid, die goede krachten vraagt. Nederland wenst een bestelling te doen van 50 à 60 miljoen gulden in Zwitserland, waarvoor echter deviezen ontbraken. Daarop is getracht de fabriek naar Nederland te doen komen.²⁷⁴

Voorafgaand aan zijn definitieve afscheid van de Nederlandse ambtelijke omgeving maakt Winsemius met minister Zijlstra in april 1953 nog een rondreis door Zuid- en Noord-Amerika, waarmee hij als het ware het werk van directeur-generaal voor de Industrialisatie overdraagt. Alle lopende zaken worden afgerond en ook de ontwikkeling van de koloniën wordt gedurende deze reis bestudeerd:

Dinsdagmorgen zijn prof. Dr. J. Zijlstra, de minister van Economische Zaken en dr. A. Winsemius, de directeur-generaal van de industrialisatie, van Schiphol vertrokken voor een vierweekse reis naar West-Indië en de Ver. Staten. „De organisatie van onze industrie en van onze export”, aldus de minister bij zijn vertrek, „zijn de dingen waarover wij in Amerika van gedachten willen wisselen. Het is noodzakelijk, dat wij ons van de toestand op de hoogte gingen stellen, gezien de voortdurende uitbreiding van onze Amerikaanse relaties”. Vijf en dertig à veertig Amerikaanse instellingen hebben grote interesse voor Nederland en daaronder zijn er zeker weer tien, die in de eerstkomende jaren zaken zouden willen doen. „Tevens zullen wij de West bezoeken teneinde ons op de hoogte te stellen van de plannen tot economische ontwikkeling in Suriname, en van de mogelijkheid van vestiging van andere dan olie-industrieën op Curaçao,” verklaarde de minister.²⁷⁵

Op 3 juni van 1953 legt Winsemius uit wat in de afgelopen jaren binnen de industrialisatie van 1948 tot 1953 bereikt is.²⁷⁶ Hieronder twee dagbladartikelen, waarbij het bericht in de *Javabode, Nieuws, Handels- en Advertentieblad voor Nederlands-Indië* van 11 juni 1953 vrij opmerkelijk is:

Voor de Katholieke Werkgeversvereniging in het diocees Den Bosch heeft dr. A. Winsemius, directeur-generaal van de Industrialisatie, gisteravond gesproken over „De industrialisatie van 1948 tot 1953 — een terugblik”. Op het terrein van de industriële groei, aldus spreker zijn aanzienlijke, vorderingen gemaakt: een toeneming van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie door beter gebruik en uitbreiding van het industriële apparaat van circa 240.000; een stijging van de industriële personeelssterkte met rond 135.000 personen: een totaalbedrag aan industriële investeringen van ruim f 7 miljard in huidige prijzen gerekend; een stijging van het

²⁷⁴ Raadsnotulen en jaarverslagen, Notulen van de gemeenteraad Breda, 1950 – 1 januari 1950, 653; <https://stadsarchief.breda.nl/collectie/archief/raadsnotulen-en-jaarverslagen?url=https://breda-verslagen.courant.nu/search?query=hispano&period, geraadpleegd 20-05-2018>.

²⁷⁵ *Het Vrije Volk*, 21-04-1953.

²⁷⁶ Willem Brakel, *De industrialisatie in Nederland gedurende de periode der Marshall-hulp*, Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de economische wetenschappen aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam (Leiden 1954) 2.

productievolume der industrie met circa 30 %, van een kleine 20 milliard in 1948 tot ruim 25 milliard in 1952. De reeks van artikelen, waarbij het Nederlandse product zich volledig kan meten met wat de beste buitenlandse fabrikanten leveren, is aanzienlijk toegenomen.²⁷⁷

Wat „een hersenschim” heette is uit concrete fabrieken gaan bestaan en de uitlating, dat het „eenvoudig uitgesloten was om vijf jaar lang per jaar 35.000 personen opnieuw in de industrie te werk te stellen, is door de feiten gelogenstraft. De vraag of een investering in vier en een half jaar van 5,7 milliard gulden technisch mogelijk was, is afdoende beantwoord, mede dank zij het spaarvermogen van het Nederlandse volk, waardoor kapitaalgebrek geen hinderpaal werd.

„Dat ons volk als gevolg van de onvoldoende mogelijkheden tot vergroting van zijn welvaartsbronnen bezig is af te glijden tot pauperisme, is in de afgelopen jaren tenslotte ook niet door de feiten bevestigd. Per hoofd van de bevolking was volgens berekening van het Centraal Bureau voor de Statistiek het reële nationale inkomen (waarbij dus de invloed van prijsstijgingen geëlimineerd is) in “1952 bijna 6 percent hoger dan in 1948, het lag 11 percent boven het gemiddelde voor de jaren 1935 — 1939. Tot dit resultaat heeft de uitbreiding der industriële productie zeer belangrijk bijgedragen”.

Dr. Winsemius bekende ronduit, dat de regering vier jaar geleden stellig niet de zekerheid had, dat het thans verkregen succes zou worden bereikt. De enige „zekerheid” was toen de wetenschap, dat in de meest letterlijke zijn het voortbestaan van het Nederlandse volk op een draaglijke basis afhankelijk was van het aanpakken en gelukken der industrialisatie.

Spreker geloofde er goed aan te doen duidelijk uit te spreken, dat de resultaten van de afgelopen jaren ondanks alle goede marktverhoudingen niet mogelijk zouden zijn geweest indien niet het Nederlandse volk had getoond het vermogen te kunnen opbrengen om de vele ongunstige naoorlogse omstandigheden te overwinnen. Dit geldt uiteraard het meest voor de direct bij de industrialisatie betrokken groepen, de ondernemers en de arbeiders.²⁷⁸

Herwonnen Welvaart, uitgegeven door het Ministerie van Buitenlandse Zaken, vat eind 1954 de bereikte doelen als volgt samen:

De jaarlijkse groei van de beroepsbevolking en de vermindering van het aantal arbeidsplaatsen in de industrie als gevolg van een stijging van de productiviteit, maakten in de periode 1 juli 1948-1 januari 1953 een uitbreiding van het aantal nieuwe arbeidsplaatsen in de industrie met 245.000 noodzakelijk. (...) De industriële productie diende in deze periode met 31% te stijgen. Deze stijging zou moeten leiden tot een uitbreiding van het volume van de industriële uitvoer met 180%.

Medio 1950 was de industriële productie al gestegen met 18% en het volume van de industriële export was in het tweede kwartaal van 1950 al verdubbeld. Alleen de investeringen waren in 1949 ruim 6% onder de taakstelling gebleven.

Maar er bleef een groter wordend deel van de bevolking over, waarvoor geen emplooi in Nederland kon worden gevonden. Emigratie naar met name Canada en Australië en NZ. Sinds de bevrijding niet minder dan 5% heeft Nederland verlaten. De werkloosheid bedroeg in 1950 slechts 2% van de totale beroepsbevolking.²⁷⁹

²⁷⁷ *De Tijd*, 04-06-1953.

²⁷⁸ *Java-bode*, 11-06-1953.

²⁷⁹ *Herwonnen Welvaart*: De betekenis van het Marshallplan voor Nederland en de Europese Samenwerking. Ministerie van Buitenlandse Zaken, 159.

Onder “een groter wordend deel van de bevolking” wordt de werkloze beroepsbevolking bedoeld die in 1952, Winsemius’ laatste actieve jaar in overheidsdienst, uit 127.000 personen bestaat. *Sec* gefocust op een percentage groeit Nederlands relatief lage werkloosheid tussen 1945 en 1952 van 2,6 (1948 1,3 – 1950 2,1) naar 3,2% van de totale beroepsbevolking. Tussen 1945 en 1952 bedraagt het aantal werklozen per jaar gemiddeld 62.000 personen.²⁸⁰ De regering bestiert vanaf 1949 ook een actieve emigratiepolitiek die het vertrek van honderdduizenden personen tot gevolg krijgt, ondanks alle positieve ontwikkelingen van de eigen Nederlandse economie na de Tweede Wereldoorlog. Belangrijke motieven vormen het sombere economische toekomstperspectief dat in bepaalde maatschappelijke kringen heerst, het grote huizentekort en de dreiging van een derde wereldoorlog.

Winsemius, mede-instigator van de naoorlogse Nederlandse industrialisatie, gaat nu iets heel anders ondernemen. Zijn directe interesse ligt niet meer bij het aanjagen van planmatige industriële verandering, maar hij gaat nu ‘het grote geld zoeken’ middels een betere verdienste elders.²⁸¹ Friso Endt, in zijn interview met Winsemius in 1982, verwoordt diens onderbouwing van zijn vertrek als volgt “[Een] hoofdamtenaar in 1954 verdient zo’n 17.000 gulden per jaar; daar kan je niet drie kinderen van laten studeren”.²⁸² Na vijf jaar aan de industrialisatie van Nederland te hebben gewerkt, in 1953, het jaar van de Watersnoodramp in Zeeland, het jaar waarin Stalin overlijdt en het jaar waarin de Marshallhulp eindigt, stapt hij over naar het bedrijfsleven.

Niet alleen zijn ervaringen vergaard tijdens de oorlogsjaren als hoofd van de afdeling Prijsvorming met een scala aan prijsbeheersingsmaatregelen, naast zijn verkregen inzichten als organisatieadviseur, staan straks Singapore ten dienste. Singapore gaat een expert binnenhalen die, naast zijn activiteiten ten behoeve van de industrialisatie, ook nog eens vijf jaar leiding en richting heeft gegeven aan instellingen en structuren binnen landbouw, onderwijs, mijnbouw, defensie en energievoorziening. Niemand heeft in 1953 bevroed dat het Marshall herstelprogramma voor Nederland indirect ook tot meerdere eer en glorie van de toen nog niet bestaande republiek Singapore gaat leiden.

In het artikel van Leenes verhaalt Winsemius in 1960 dat wat hem toen voorstond:

Nederland uit de na-oorlogse ellende te helpen en het groeiende volk welvaart te verschaffen: een zaak waarin niemand geloofde. Hij, Winsemius, geloofde erin. „Het gehele direktoraat-

²⁸⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 22-09-2018; <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71882NED&D1=1-2,12-13,17&D2=a&D3=0&D4=a&HD=110225-1658&HDR=T&STB=G1,G2,G3>, geraadpleegd 22-09-2018.

²⁸¹ Douw/Visscher, geluidsopname verdiepend interview.

²⁸² Friso Endt, ‘Wat Nederland nodig heeft is een tienjarenplan’, *Safe*, tweemaandelijks uitgave van de Robeco Groep (maart 1982) 8.

generaal voor de industrialisatie” — zo zegt hij achteraf — „telde bij elkaar nog geen 70 mensen. Het moest een klein spul zijn om je energie niet in de traagheid van je eigen lichaam te verliezen. Ik wou er een soort knokploeg van maken”. En de verklaring van het enorme succes? „Ach”, zegt Winsemius, we hadden destijds ideale omstandigheden — niemand wist het, maar ze waren er”. Hij laat zich niet gemakkelijk uit de tent lokken, maar moet toch toegeven, dat er een hoop lef voor nodig is geweest. Zaken doen zonder strijdlust, zonder lef, is voor Winsemius altijd een onmogelijkheid geweest. De industrieën die hij van zijn plaats af mee tot ontwikkeling bracht hadden als grondslag minstens zoveel gezonde redenering als risico. De Amerikaanse bedrijven die hij naar Nederland praatte: minstens zoveel gok als zakelijke overwegingen. Zijn werk voor de achtergebleven gebieden in Nederland: meer geslaagd vanwege de juiste psychologische aanpak dan door de rotsvaste overtuiging van de ondernemer dat ze nu juist daar in de provincie moesten gaan zitten, waar Winsemius het nodig vond. En de grote objecten, een Breedband, een soda-industrie, waren voor hem — voor zijn team — hoogtepunten waarop alle krachten werden gekoncentreerd. Ook al heeft de Staat daarvoor in eerste instantie grote risico’s aanvaard. Zoals Winsemius toen over Breedband en over „de soda” praatte, zo praat hij nu — als outsider — over het staalplan voor Rozenburg: beginnen, dwars door alle moeilijkheden heen.²⁸³

In 1960, bij Winsemius’ gang naar Singapore, liggen al deze feiten nog vers beklonken. Hij zal daar vergelijkbare situaties aantreffen en opnieuw aan het roer van een industriële (weder)opbouw gaan staan. Daar worden de opgedane ervaringen, de “uitgangspunten en grondgedachten” uit de Marshalltijd, omgebouwd ten gunste van een nieuw land en een nieuwe periode.²⁸⁴ Ervaringen opgedaan bij de Nederlandse staalindustrie (Hoogovens), bij vele naar Nederland gehaalde Amerikaanse bedrijven in de sector petroleum en de petrochemie (Caltex, Dow Chemical, Mobil) gaan in Singapore weer opgeld doen, de scheepsreparatie en scheepsbouwsector, samen met de haven van Singapore, gaan een belangrijke rol in de wereld van handel en industrie spelen, mede door Winsemius.

Vele landelijke dagbladen berichten over het aanstaande afscheid van Winsemius. Het partijblad van de Communistische Partij Nederland (CPN) *de Waarheid*, opgericht als verzetskrant tijdens de bezetting in 1940 en te vergelijken met de *Pravda*, de spreekbuis van de communistische partij in de Sovjet-Unie, doet dit met de uitzonderlijke koptekst “Regeringsfunctionaris wordt wapenfabrikant”.²⁸⁵ Deze regeringsfunctionaris is Albert Winsemius die nu zeven jaar van zijn carrière gaat doorbrengen in de wapenindustrie, waar hij een vermogen gaat verdienen. Winsemius’ activiteiten voor werkgever Hispano-Suiza gaan nu omgezet worden tot de bewapening van naties en krijgsmachten. Hij gaat ten tijde van de Korea-oorlog de wapenwereld in, als de Amerikanen onder de vlag van de Verenigde Naties Zuid-Korea te hulp schieten. In de tijd dat de Fransen capituleren in het communistisch conflictgebied Indochina, waardoor Vietnam in Noord- en Zuid-Vietnam opgedeeld wordt.

~

²⁸³ Leenes, ‘Geschreven portret van Dr. Albert Winsemius’.

²⁸⁴ Van den Brink, *Zoeken naar een ‘Heilstaat’*, 442.

²⁸⁵ *De Waarheid*, 07-05-1953.

Interessant gegeven is dat Winsemius' nieuwe wapenomgeving ook een duidelijke verhouding heeft met ontwikkelingshulp. Ter illustratie van dit gegeven geeft de onderstaande Tabel 2 weer hoe de Verenigde Staten in de onderhavige periodes jaarlijks haar belangen in casu de bestedingen van financiële hulpfondsen afweegt en aanwendt. Onder A staan de bedragen in miljarden dollars die vanaf 1946 uitgegeven worden aan grote buitenlandse hulpprojecten, door de Wereldbank verwoord met '*development assistance, food aid, other economic aid, economic support fund*'. Terwijl het bedrag van deze hulp die de Verenigde Staten aan militaire zaken besteedt onder B wordt vermeld. Onder C wordt deze militaire hulp uitgedrukt in een percentage van de totale hulp. In 1947 bestaat de militaire hulpverlening van de Verenigde Staten uit 2.5% van de totale buitenlandse hulp, tegen 64.6% in 1952, het jaar voorafgaande aan de beëindiging van de Marshallhulp. De tabel stopt echter niet in het jaar 1953, bij de wapenstilstand in Korea, als Winsemius Nederland verlaat. Ook de komende jaren 1954 tot 1960, de gehele periode van Winsemius' wapenlobby, worden in de tabel meegenomen:

Tabel 2

U.S. Foreign Aid, by Major Programs ²⁸⁶

		<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>
	1946	22.2	0.0	0.0
	1947	40.6	1.0	2.5
Winsemius start als directeur-generaal	1948	16.8	1.7	10.1
Begin Marshall-hulp/Nederlandse wapenaanbesteding start	1949	43.1	1.6	3.7
Begin Korea-oorlog	1950	31.6	6.3	19.9
Marshallhulp-bestedingen slechts voor militaire sector	1951	38.4	21.2	55.2
	1952	33.9	21.9	64.6
Einde Marshallhulp/wapenlobby Winsemius start	1953	24.2	13.3	54.9
	1954	23.0	11.4	49.6
	1955	19.3	7.9	40.9
	1956	22.0	10.8	49.1
	1957	21.4	8.6	40.2
	1958	17.2	6.6	38.4
	1959	21.2	9.5	44.8
Winsemius stopt wapenlobby en begint in Singapore	1960	21.4	9.2	42.9

De specialist op het gebied van de Koude Oorlog, historicus Odd Arne Westad, schrijft in termen van nog grotere percentages aan wapenfinanciering:

The foreign aid that the United States provided to the Third World was primarily military – 95 percent of all aid in 1954 and more than 50 percent in 1960 – and the intention was both to

²⁸⁶ Bron: Stanely J. Heginbotham en Larry Q. Knowles, *An Overview of U.S. Foreign Aid Programs* (z.p. - Congressional Research Services - 1988), 17 en Catherine Gwin, 'U.S. Relations with the World Bank, 1945-1992', in: Devesh Kapur, John P. Lewis, en Richard Webb (eds.), *The World Bank; its first half century*. Volume 2: Perspectives (Washington 1997) 214 - tabel 6-2; U.S. Foreign Aid by Major Programs, 1946-89, Billions of Dollars of constant 1989 dollars.

prevent left-wing governments from coming to power and to help local elites resist Soviet pressure (more than half of all aid went to “frontline states” up to 1961).²⁸⁷

De harde werkelijkheid in de verhouding tussen ontwikkelingshulp en de bedragen aan wapenaankoop laat zich in 1964 verduidelijken door de opmerking van de Britse journalist Corinna Adam in het politiek-culturele blad *New Statesman* naar aanleiding van George Thayer's *The War Business*: “For example, the interest that developing countries had to pay back, in 1964, on their hire-purchase weaponry equalled half all the new economic aid they received that year”.²⁸⁸

Winsemius verlaat de Nederlandse periode van herindustrialisatie in 1953. Alle specifieke parameters van dit tijdperk en dit proces, ook op het gebied van internationale betrekkingen, neemt hij nu naar andere beroepssituaties en landen mee. Hij gaat in een tumultueuze wereld zijn ervaring uitbreiden met de wapenlobby, met het aaneenschakelen van diverse productieprocessen van wapenfabrieken en met de politiek daaromheen. Waar ontwikkelingshulp en exploderende wapenverkoop geïnspireerd worden door de strijd tegen het internationale communisme. Om straks samen te komen in Singapore waar politieke en communistische tegenstanders overwonnen moeten worden, alvorens ook daar een nieuw industrieel en militair beleid tot bloei wordt gebracht.

²⁸⁷ Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (Cambridge 2005) 26.

²⁸⁸ Corinna Adam, ‘Guilty Men’, *New Statesman* (12-12-1969); <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88-01350R000200770002-8.pdf>, geraadpleegd 20-05-2018.